

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- B. SÖÖT: K. E. Sööt isamaalüürikuna. (Pildiga.)
J. ROOS: K. E. Sööt Eesti avaliku elu tegelasena.
A. SILDNIK: Aleksander Kruuspere-Kruusberg †. (Pildiga.)
R. ALEKÖRS: Esteetilisest printsiiibist meie keeleuenduses.
R. PÕLDMÄE: „Se Velle Lütseppa Jani ello käük siin ma
pääl ehk Säääl taivan“.
A. ORAS: Kaks nooremat luuletajat.
D. PALGI: Enn Kippel — Kul Raudpea tuli II.
O. URGART: K. A. Hindrey — Sigtuna häving.
D. HINT: A. Antson — Kirg.
K. ABEN: M. Pukits — Läti kultuurilugu.
L. RUDRAUF: Anthologie des Conteurs Estoniens.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 37. ja 38. poogen.

N° 12

20. detsember

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1937 ASUTATUD 1906. XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUIUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärase ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülg 30 kr., pool lehekülg 15 kr., veerand lehekülg 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

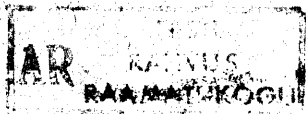
Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, postli jooksev arve 20-36.

Ar 937 P
Eesti

K. E. Sööt.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

DETSEMBER 1937

NR. 12

K. E. SÖÖT ISAMAALÜÜRIKUNA.

TEMA 75. SÜNNIPÄEVA PUHUL.

Nüüd juba kõrgeis vanadusaastais oleva luuletaja Karl Eduard Söödi kirjanduslike huvide ja katsetuste algus on lähtunud teatavasti ärkamisaja järelaastate luulepärimustest, mis oma valdavas osas kordasid oma suurte eeskujude Kreutzwaldi ja Koidula lemmikteemasid ja -motive, andmata tähelepandavamalt juurde uusi sisuväärtusi. Sajandi 80-ndaist aastaist peale, millal meie romantismiajastu järelpõlv pääses oma sõna ütleva, sai Venemaal keiser Aleksander III troonile astumisega valdavaks panslavistlik vool, mis hakkas aktiivselt maha suruma kõiki rahvuslikke üritusi ja lõi rahvusmeelseis ringkonnis sünge, lootusetu meeoleolu. Noori, esilepuhkevaid andeid, kelle hulka kuulus ka Sööt, ei võinud veel kümnekond aastat hiljemgi tiivustada kirjandusliku elu intensiivsus ega rahvuspoliitiline olukord. Seda enam tuleb hinnata neid venestusaja noori kirjanikke, kes kord elevusrikkalt alustatud rahvusromantilist suunda suutsid olude kiuste siiski edasi viia ja viljastada ummikulisest olukorrast hoolimata, näidates kõigepealt ehteestiliselt visa vastupanujõudu ning immuunsust rahvust hävitada püüdivate ideede ja kavatsuste vastu.

Kahest venestusaja silmapaistvamast lüürikust A. Haavast ja K. E. Söödist oli just viimane see, kes kõige vahetumalt ning sirgjoonelisemalt jätkas oma aja luulepärimusi ja need kõige arenemisvõimelisemana edasi kandis läbi aja ristlainetuste tänapäeva nõuete tasemeni. Kui Haava leidis väljapääsutee uudselts subjektiivses ning tundeküllases armastuslüürikas, siis Söödi luuleharrastuses tõsisis teiste liikide kõrval sisuväärtusilt peatselt esikohale isamaalüürika — ärkamisaja vahest kõige tuntum ning kulunum peateema, mille käsitus aga hakkab saavutama Söödil järjest kindlamat kontakti tõeliste elamustega, saab mitmeti elulisemaks ja süveneb luuletaja isiklike valuliste tunne-

tega liitudes haaravaiks elamusiks, mis üksikuil puhkudel ulatuvad tunduvalt ette oma kaasajast.

On kõigiti mõistetav, et luuletaja varaseimad katsetused isamaaluule alal, nagu „Isa sõnad“ (1885), „Sõja ajal“ (1886) jt., on veel kõigiti šabloonilised, ebaisikulised ja kannatavad silmapaistvalt mõjutuste all. Aga juba esimestest luuletuskogudest („Aasa õied“ I 1890, II 1891) peale hakkab ilmema kirjaniku isikupära. Luuletuses „Vaenulistele vendadele“, mis on pärit 1888. aastast, avalduvad üsna ilmekalt luuletaja püsivad põhi- väärtused — südamlük lihtsus ja asjalikkus, tugev ühendus ning kaasa-elamine oma kodumaaga. „Vaenulistele vendadele“ on rahva ühtehoiuvajaduse konkreetne ning mõjukas selgitus, Söödi varasemale luulele omases soojas jutustamislaadis, mis hoolimata oma venivusest jääb küllaltki sisukaks. Üldiselt aga jääb isamaaluule-harrastus Söödi esimestes luuletuskogudes sisult siiski hõredapoolseks, väheütlevaks ning ulatuseltki liiga piiratuks ega oma veel tähelepandavamat kaalu.

Ka kolmandas luuletuskogus „Rõõm ja mure“ (1894) ei saa rääkida isamaaluurika kasvust kvantitatiivselt, see-eest aga võtab elamus tunduvalt intensiivsema laadi ning isikulisema värvingu. Selle kogu isamaaluulest tulvab kõigepealt sügavat kurbust ning masendusmeeleolu, ja seda oludest tingitult. Teenides ajalehe „Oleviku“ toimetuses, sattus luuletaja lehe väljaandja A. Grenzsteiniga, kes 1891. aastast peale tüüris venestamispoliitikaga pärivett, järjest süvenevasse vastuollu, kuni tal tuli toimetusest lahkuda. Lahkhelid ja väiklane vaen eesti omade juhtide vahel võisid tekkinud pessimismi aina süvendada ning varjutada rahva tulevikku kõige süngemalt.

Valdav osa Söödi isamaaluurikast (näit. „Ettekuulutaja“, „Täht“, „Pärast hallaööd“, „Taara mäel“ jt.) räägib nüüd hävingust, surmast ja leinast, saavutades kõige suurema mõjukuse Söödi noorusea ühes õnnestunud luuletuses „Pärast hallaööd“ (1893), kus luuletaja kannab oma lootusetu meeoleolu piltlikult üle loodusele. Hävitav hallaöö on siin ilmsesti venestuse kaugeks võrdkujuks.

Luuletuskogu „Rõõm ja mure“ isamaaluurika hakkab võtma ühtlasi mitmel puhul märkimisväärselt tüüpilist sümbolistliku väljendusviisi ilmet. See väljendub kõige reljeefsemalt küll isiklikku traagikat tõlgitsevas luuletuses „Must lind“ (1892). Viimase sünge sümboolika näib aga siiski ulatuvat üle luuletaja isiku ka tema kaasajale.

Kõne all olevast luuletuskogust peale hakkab luuletaja, nähtavasti välismaistel eeskujudel, silmapaistvalt kasustama ühelt

poolt looduspiltide paralleeli asetamist isamaa või enese saatusega, teiselt poolt puhtisiklike valuliste tunnete ühendamist ning samastamist isamaa kannatustega. Viimast siiski kaugeltki mitte niivõrd ilmekalt ega nägelikes piltides, nagu seda teeb Juhan Liiv.

Küpsima oma laadis saavutab Söödi isamaaluule kahes järgmises luuletuskogus — „S a a t u s“ (1899) ja „M ä l e s t u s e d ja l o o t u s e d“ (1903), millest viimasest on näha isamaalüürika tunduvalt kasvu. Aja negatiivsed mõjud pole nüüdki vähenenud, aga luuletaja suhtumine neisse on saanud tunduvalt paindlikumaks, elulähedasemaks ja mõjukamaks. On meeleheidet, aga sealsamas ka visa ning tervet usku rahva elujõusse, mida tunnend alati hõõguvat kõikide pettumuste all.

Nagu näitab luuletus „Kuju“ (1900), on luuletaja teadlikult loobunud kunstlikult paisutatud mineviku-idealismist ning üle piiri minevast ilutsemisest. Ta on astunud tunduva sammuga lähemale tõsielule ning seks liiga teravalt tunda saanud olude masendust, et veel leida sõnu kõrgel liikuvaks pidulikuks paatoseks. Luuletaja romantiku-süda siiski valuleb endise idülliliselt kujuteldud isamaa ja rahvajuhtide ühistunde kadumise pärast. Luuletuses „Aimdu“ (1900) on leidnud see kaunite rahvuslike unelmate hääbumismeeleolu õige tundesügava tõlgitsuse. Luuletaja näeb ahastades enesegi kadu — jäävad ainult hingepõhjast verevärviliste hauaroosidena tõusnud laulud.

Vaimustuspuhanguid leiame Söödil harva. Kui neid esineb, siis õige piiratult ning ühenduses lootustega, mille „tiivul särab vabaduseloit“ (Lootusele).

Suur osa Söödi isamaaluulet muutub otsekui polemiseerimiseks kõigi lootuste ning usu hävitajate vastu. Ideeliselt on ses suhtes huviäratavad paljud luuletused, nagu „Veel pole kadund kõik“ (1900), „Kadunud poeg“ (1900), „Nad ütlesid“, „Mis aitab!“ jt., kus reageeritakse peamiselt A. Grenzsteini venestussuunalise poliitika äratatud päevaküsimustele, nagu näit. rahvaku- ja omakasupüüded, isamaa-armastuse vooruse ja au küsimus, paremate jõudude hoolimatu väljarändamine maalt ning võõrdumine oma rahvast, kohalik ümberrahvustumine, rahva väiksuse ja elujõu küsimus, rahvajuhtide tuuleliplik meelemuutus, tuleviku-usu ja iseteadvuse puudumine jm.

Luuletajat päästab kõigest kahtlustest ta sügav loomupärane kiindumus oma isamaasse, mis on seda usutatavam ja tõelisem, et ta oma väljendustes jääb peaaegu alati tasakaalukaks ning tagasihoidlikuks. Tuleb pidada täiesti veenvaks, kui luuletuses „Asjata katse“ (1899) öeldakse tabava piltlikkusega: kui luuletajat,

kes on „sadatuhat pidemega“ isamaa küljes, tahetak스 vaenlase poolt isamaast vägivaldselt lahutada —

Siis tal lehed katkeks kätte,
Kuna juured mulda jääks.
Kus nad uue elujõuga
Jälle võsunema läeks.

Usku kogu eesti rahva tulevikku kindlustavad luuletajale kõige veenvamalt rahva mineviku-kogemused. Luuletuses „Mis aitab!“ (1902) ütleb Sööt:

See rahvas, kes on tormidest
Ja tuultest läbi käind,
On mõnda laadi vaenlasi
Ju elukäigul näind.

Söödi isamaalüürika näitab üldiselt väga tõsiseloomulist suhtumist oma ainesse, selle meeleolude põhikoed on eeskätt kas traagilised, soojalt hardad või koguni asjalikud, kainemõistuselised veendumustetõlgitsused ning väitlused. Üksikuil juhtumeil kohtame aga isamaalüürikaski Söödile teistes luuleliikides omaseks saanud kalduvust satiiri ja isegi sesse humoristlik-vallatlevasse tooni, mis üsna sobivana iseloomustab teatud osa ta armastuslüürikast. Satiiri näeme väga ilmekal ning teraval kujul näit. väljarändamisteemat käsitleva luuletuse „Kadunud poeg“ (1900) lõpp-puändis, luuletuses „Aupalk“ (1901) jm. Naljatatlev-vallatlev toon esineb luuletuses „Mis mulle meeldib“ (1902), kus isamaa personifitseeritakse mõrsjaks, kellele luuletaja tahab jääda kestvalt truuks. Armastusluulest tuttav kerge, pinnaline suhtumine ei tundu siin loomulikuna ja võib mõjuda koguni võõrastavalt.

Igal juhul on Söödi kaasaelamine isamaa saatusele sajandite vahetusel intensiivsem kui ühelgi teisel eesti luules. Kui mitte alati kunstiliste saavutuste väljapaistvuselt, siis vähemasti oma aja rahvuslike meeleolude peegeldajana see äratav tähelepanu ning huvi veel praegugi.

Söödi viimase luule-ajajärgu olulisim sõna on öeldud luuletuskogus „K o d u“ (1921), mis ilmus peaaegu 20-aastase vaheaja järel. 1905. aastast peale olid avanenud eesti lüürikale „Noor-Eesti“ liikumise kaudu uued arenemisteed ja -võimalused, mis ühtlasi asetasisid rohkesti uusi nõudeid. Sellega kaastus peagi eesti lüürika taseme järsk tõus, mida tuli ka vanema põlve luuletajail jõudumööda kaasa teha. Loomingulist kaasaelamis- ja -sammumisvõimet on Sööt siingi näidanud vahest suuremal määral kui ükski ta kaasaeglane. Juba luuletuste vormilinegi külg on „Kodus“ muutunud silmapaistvalt teissuguseks: lühikeste trohheiliste ja jambiliste värsside asemel, mis seni olid Söödi

luuleloomingule iseloomulikud, kohtame nüüd tavaliselt pikemaid ning vahelduslikuma rütmiga värse; tunduvalt on tihenedud ka väljendus ja muutunud detailsemaks ning realistlikumaks. Veel tähelepanavam on ses kogus Söödi isamaaluule sisuline avarustumine ja diferentseerumine. Isamaa-armastuse kõrvale on seltsinud hõimutundelisi elamusi (Nägemus) ja erksam huvi inimese ning inimlikkuse vastu üldse. Sellega ühenduses on kasvanud ka aktuaalsus tunduva astme võrra: nii isamaa- kui ka uudsetel juurde tekkinud ajaluuale kajastab tähelepandavalt oma aja sündmusi ja meeolulisi, eriti ühenduses Maailmasõja, okupatsiooni-aja ja Vabadussõjaga.

Otse tundmatuseni uuelaadiline on juba 1910. aastast pärinev luuletus „Näojume pimedas kahvatab“, mis üsna meie hilisema ajaluuale taoliselt juhib õige löögijõulis värse tähelepanu vaesemale rahvakihile alati osaks saanud ebaõiglusele. Luuletust tuleb pidada kõigiti õnnestunuks. 1905. aasta mässu aegset meeolu kajastab huvipakkuvalt luuletus „Hilja“ (1914). „Tuule laul“ (1915) on kauniks pühenduseks kaugel Maailmasõja lahinguväljel „uinujaile“. — Talvine tuul kannab koduõuedesse surijate valukarjantusi ning tas on tunda sõjameeste asjatuid igatsusi kauge kodu järele, mis näib „imeilusa muinasjutuna“. Ilmeka pildistikuga liitub sugestiivselt meeoluhellus ja mingi pehme, hämaravõitu heakõla ning veetlev rütm.

Okupatsiooniajal märkame Söödi isamaalüürika tunduvat elavnemist. Luuletaja tunneb end siin jälle nagu oma nooruspõlve rahvusliku töö surveajajärgus, millal ta isamaalaulikutuse oli viljakaim. Ta on nüüd jälle üldises masendusmeeolus veel kord lootuste jagaja, kuid veel kindlama veendumusega ning kogemustes enam teritatud vahenditega. 1918. aastal kirjutatud luuletused nagu „Siis tulevad veel aja sügistuuled“, „Kas unenägu“, „Õigus ei hävine“, „Tulgu, mis tuleb“ — neist viimane, julgele võitlusele ning tööle õhutav, võis ilmuda alles pärast okupatsiooniväe lahkumist „Postimehes“ (26. XI 1918) — on nii ideeliselt kui ka meeolu tiheduselt väljapaistvamaid mitte ainult Söödil, vaid kogu meie isamaalüürikas. Veenvamalt kui kunagi varem tunnetab siin luuletaja rahva elujõudu ja astub enneolematu tarmukusega vastu vägivaldsele välissurvele.

Järgnes Eesti riiklik iseseisvus ja vabadusvõitlus, täitus Kreutzwaldi alustatud ning Söödigi poolt korratud Kalevi koju-tuleku unistus ootamatu kiirusega. See oli aeg, millal võiksime oodata isamaalaulikult hõiskavaid hümne ja võidukaid lahingulaule. Luuletuses „Pääliku hüüd“ (1919) hüüabki luuletaja sõjarsarv julgeid kokku kodu kaitseks ja luuletuses „Töö“ (1921)

esitatakse tarmukat tööhümni. Söödi loomupärane tagasihoidlikkus ei sobi siiski kuigi hästi paatosega, ta on koguni sunnitud silmapaistvalt toetuma eeskujudele. Edaspidi luuletaja lepibki sel alal ainult A. Petöfi „Lahingulaulu“ (1922) ja „Üles, madjar!“ (1922) tõlkimisega. Hoogu ja pidulikkust tungib aga küll ta hõimuluulesse, mille väljapaistvaimaks harrastajaks ta on kujunenud viimaseil aastail, pärast „Kodu“ ilmumist. Hõimude ühtekuuluvuse tunne ja ühise kultuurilise missiooni vaimustus on Söödil tugevam kui ühelgi teisel meie luules. Perspektiivid avarduvad siin nagu iseenesest, jõutunne tulvub ning saab kandva hoo. Hõimuluule alal pole meil paremat kui „Soome hõimude tervitus“ (1921), „Sangari sugu“ (1931), „Liivi laul“ (1924) või isegi „Nägemus“ (1921), mis hoolimata oma sisulistest kui ka vormilistest konarustest on ikkagi haarav.

Nagu hõimuluule, on isamaalüürikaga veel lähedalt seotud ka Söödi pühendusluuletused „Kujur A. Weizenbergi 80. sünnipäevaks“ (1917) ja „Jaana Tõnissonile“ (1921), neist viimane kirjutatud pidulikes heksameetris. Mõlema puhul on esile tõstetud mõjukalt isamaalisi teeneid, mis on olnud luuletajale alati südamelähedased.

Sööt ütleb Weizenbergile tänu „tõe eest kunstis“. Tõearmastus on aidanud ka luuletajat ennast üle nii mõnestki ärkamisajast pärinevast meelepärasest, kuid kahjulikust valest. Tüse, sirgjooneline meelsus ja tugev, loomupärane kiindumus isamaasse on Söödist teinud just isamaalüürika pikal kriisiajajärgul selle luuleliigi kõige tõhusama edasiarendaja. Veel tänapäevalgi on jäänud Sööt, kel on juba kolmveerand sajandit seljataga, hinnatavalt loomisvõimeliseks andeks, kelle loomingus oleme võinud alati näha kõige elavamalt huvi oma maa ning rahva vastu.

Bernard Sööt.

K. E. SÖÖT EESTI AVALIKU ELU TEGELASENA.

1.

K. E. Sööt i tuntakse laiemates ringides peamiselt luuletajana. Tema muu tegevus eesti avaliku elu ja kultuurialade viljelemises on vähem tuttav. See johtub suurelt osalt asjaolust, et Sööt ei ole kunagi tahtnud oma tegevusega hiilata ega välja paista. Ta on eelistanud jääda tagaplaanile. Kuid see ei vähenda põrmugi tema tähtsust meie avalikus elus, kus ta 55 aastat on töötanud mitmel alal, tihti kõige segasemal aegadel

ja kõige raskemais oludes. Need ajad ja olud on vajutanud Söödi tegevusele ja tööle oma ilmevarjundi, on toonud talle, nagu see on loomulik, nii pahandusi ja õnnetusi kui ka rõõme ja kordaminekuid, nii sõpru kui vaenlasi. Et Söödil ka vaenlasi on olnud, see paistab tema iseloomu juures nagu võimatuna. Kuid siiski. Oma suuremaks vaenlaseks peab ta A. Grenzsteini, kellega tal on olnud sekeldusi mitmel korral, koguni kuni koh-tuni, oma suuremaks sõbraks aga J. Tõnissoni, kes omalt poolt tema kohta lausub: „Tore kaaslane, ustav sõber ja ustav töömees, ligemaid ja ustavamaid kaastöölisi nii „Postimehe“ toimetamises kui lehe taotluste elluviimises.“

Söödil olid mitmed head eeldused saada eesti avalikuks tegelaseks ja meie rahvuskultuuriliste ürituste viljelejaks. Ta lapsepõlve kodus valitses vaimsalt ärgas õhkkond. Isalt päris ta rahvusliku meelsuse ja huvi kultuuriliste ürituste vastu, isalt, kes oli ärksamaid mehi maal oma ümbruses ja tundis tugevasti kaasa eesti rahvuslikele ettevõttele ja võttis neist ka tegelikult osa, olles näiteks Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis aktiivne tege-lane. Ka oli tal kodu arvukas raamatukogu, kus leidusid ena-masti kõik saadaval olevad eestikeelsed raamatud, samuti käis tal J. V. Jannseni „Eesti Postimees“.

Mis oli siis loomulikum, kui et need vaimsed huvid naka-tusid ka pojasse. Sööt sai juba kodu varakult toitu oma rahvus-liku ja vaimse meelsuse arendamiseks ja kasvatamiseks. Seda meelsust süvendasid muidugi ka värsked rahvuslikud suurüritu-sed, nagu seda olid Eesti Kirjameeste Selts ja Eesti Aleksandri-kool. Sellest johtubki, et juba Tartus kreiskoolis käies oli Sööt tugevasti rahvuslikult meelestatud. Ta külastas tihti „Vanemuise“ seltsi kõne- ja näitemänguõhtuid ja Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekuid, mis olid tol ajal peaaegu ainukesed eesti vaimse elu kolded.

Söödi mitmekülgne avalik tegevus algas varsti pärast seda, kui ta a. 1884 oli vabanenud loosi teel väeteenistusest, kuhu ta oli pidanud minema sundaega teenima 1883. a. 1884. aasta sügisel ta astus Ilmatsalu vallakirjutaja Joh. Matto abiliseks. Viimane oli peale selle veel mitme teisegei valla sekretäriks. Et Joh. Matto kantselei asukoht oli Tartu linnas, siis asus ka Sööt linna, mida ta nii väga ihkas. Siin oli tal küllalt tööd ja tegemist oma ametis, ometi võimaldus ühtlasi rakenduda ka seltskondlikku tegevusse. Ta astus kohe „Vanemuise“ seltsi liikmeks ja oli veidi hiljem ka „Vanemuise“ näitetrupis tegev, esinedes näitle-jana M ä n g u l a nime all ja etendades mitmesuguseid osi, pea-miselt aga talumecste tüüpe. Sööt oli osav oma osades ja arvus-

tus hindas tunnustavalt ta näitleja-annet. Nii kirjutas „Oleviku“ teatriarvustaja „Ilumäe piimatüdruku“ puhul muu seas järgmist:

„Ilumäe piimatüdruk on naljakas rahvatükk laulude ja tantsudega. Seda tükki mängiti Vanemuises pühap. 25. skp. esimest korda ja ta leidis õige elavat rahulolemist vaatajate poolt. Tükk on kolme vaatuses luue pildiga. — Selles [esimeses] pildis tuleb ka veel kerjaja Nael oma tütrega ette. Vaene joodik kerjaja tahab oma tütart, kes niisuguste vanemate pärast üliõnnetu on, kaupmehele anda, ilma et ta tütre palvetest midagi hooliks. Kerjaja osa mängis hra Mängula väga loomulikult ja osavalt“¹⁾.

Kõige enam aga oli Sööt näitlejana oma elemendis Joh. Kunderi näidendite osades. Nii esines ta menukalt „Kroonu onus“, „Mulgi mõistuses ja tartlase tarkuses“ ja „Muru Miku meeolehaguses“. Eriti väljapaistvat näitleja-annet osutas ta viimati mainitud näidendi peategelase vallakohtumehe Jüri Kaarmanni osas, milles ta sai üldise tähelepanu osaliseks.

Nagu sellest nähtub, on Söödi huvipiirkond ja tema avalik tegevus väga mitmekülgne. Üldiselt aga koondub ta tegevus järgmisse nelja pealasse: ilukirjanduslikku, ajakirjanduslikku, seltskondlikku ja kirjastuslikku. Mis puutub Söödi ilukirjanduslikku tegevusse, siis jääb see käesoleva kirjutise raamidest välja, tulles ainult nii palju küsimusse, kui palju see on ühenduses ta ajakirjandusliku tegevusega. Meie peatähelepanu on juhitud tema ajakirjanduslikule, seltskondlikule ja kirjastuslikule tegevusele, kusjuures viimase tegevusega seoses tuleb vaatlemisele ka tema trükanduslik ja raamatuariline tegevus.

Välja arvatud viimane ala, on kestnud Söödi tegevus eesti avalikus elus vahet pidamata tänapäevani. Ka luule Pegasos ei ole teda veel maha jätnud, mida näitavad „Loomingus“ ilmunud luuletused ja nüüd 75 aasta sünnipäeva puhul ilmuv uus kogu „Kuusirbi õsu“.

2.

Võtame vaatlemisele kõigepealt Söödi ajakirjandusliku tegevuse. See algas ulatuslikumalt 1886. a., kitsamais raamides aga juba neli aastat varem, 1882. a., millal ilmus trükist tema esimene luuletus „Oleviku“ lisalehes nr. 46. Järgmisel aastal ta avaldas ajalehes „Eesti Postimees“ nr. 27—31 oma esimese jutustuse „N o o r e - e a s õ b r a d. Jutt Eesti rahva elust“. Sellest näeme, et Sööt on viljelnud ka proosaloomingut, mis aga on luuleloomingu kõrval üsna varju jäänud. Hiljemgi on Söödilt trükis ilmunud mõned proosapalad, näiteks tema poolt toimetatud „Naljakalendris“ ja mujalgi. Ajalehtedes, nende lisades ja ajakirjades on ilmunud enamasti kõik Söödi luule-

¹⁾ Olevik 3. II 1887, nr. 6.

tused, enne kui ta need kokku kogus ja luuletuskogudena välja andis; samuti ka albumeis ja koguteostes. Ajalehtedest, milles on ilmunud Söödi luuletusi, on mainitavad eeskätt „Olevik“, „Virulane“, „Eesti Postimees“, „Postimees“ ja „Elu“, peamiselt aga muidugi „Postimees“. Ajakirjadest töid Söödi luuletusi esialgu „Meelejahutaja“ ja „Oma Maa“, hiljem „Linda“ ja „Rahva Lõbuleht“, siis „Lasteleht“, „Sädemed“, „Eesti Kodu“, „Noor-Eesti“, „Kodu“, „Looming“, „Olion“ jne.

Neis ajalehtedes ja ajakirjades ei ole Sööt avaldanud mitte üksnes ilukirjanduslikke teoseid, vaid ka suurel hulgal artikleid peamiselt kirjandusloolise ja kultuuriloolise sisuga, memuaarilisi kirjutisi ning följetone ja vesteid, sõnumeist kõnelemata.

Et aimu saada tema kirjandusloolise ja kultuuriloolise sisuga artiklite teemastikust, olgu siin nimetatud mõned kirjutised: „Andmeid Friedrich Robert Faehlmanni eluloo kirjelduseks“ (Eesti Kirjandus 1929), „Dr. med. Eugen Jannsen“ (Eesti Kirjandus 1930), „Jakob Hurda elamud Tartus“ (Eesti Kirjandus 1931), „Eesti-ungari kunstnikkude hõimusõbralistest suhetest“ (Looming 1933), „Pilk Ernst Enno elusse tema kirjade tähistusel“ (Eesti Kirjandus 1934), „Võim võimu vastu“, mis käsitleb sakslaste ja venelaste võitlust ja selle kajastust Lääne-meremaade elus (Päevaleht 1934, nr. 296), „Aleksander Läte looming“ (Muusikaleht 1935) jne.

Oma kirjutistes ja artikleis on Sööt põhjalik, täpne ja hari-likult ainet tühjendav, millest johtub, et tema kirjutised on teaduslikult usaldatavad ja püsiva väärtusega.

Nagu sellest artiklite loetelust näha, kuuluvad Söödi kirjandusloolised ja kultuuriloolised kirjutised enamasti hilisemasse aega; varemil aegadel olid ta kirjutised rohkem memuaarilise ja vestelise sisuga, harva sekka ilmus vahel ka teaduslikku laadi artikleid. Kokku on Sööt avaldanud ligikaudu 300 kirjutist, peale selle väiksemad sõnumid ja teated.

Söödi otsene ajakirjanduslik tegevus algas 1886. a. Suve algul ta asus tegevusse „Oleviku“ toimetusse A. Grenzsteini kutsel A. Saali asemele, kes läks suvepuhkusele. Lehe toimetuses algas Söödil pingutav tegevus, sest kogu toimetamistöö lasus ainult temal ja peatoimetajal. Rohkem inimesi toimetuses ei olnud. Toimetaja muretses juhtkirjade, poliitika-ringvaate kirjutamise ja luuletuste cest (viimaseid pidi olema igas numbris, kui mitte rohkem, siis mõni riimitud „mõtteteterakenegi“), Söödi hooleks jäi kogu muu materjali eest hoolitsemine, nagu sõnumid, joonealused, jutud jne. See kestis senikaua, kui Saal tagasi tuli. Viimase tagasitulekul Sööt aga ei lahkunud, vaid jäi edasi

lehe toimetusse, mitte küll enam täie, vaid osalise tööjõuga. Osa tööjõudu tuli tal rakendada nüüd lehe ärilise külje teenis-
tusse, olles tegev raamatukaupluses ja lehe talituses.

„Oleviku“ toimetus asus tol korral Aleksandri tänavas Sepingu majas, trükikoda ja raamatukauplus aga Uueturu täna-
vas. Sinna asus nüüd Sööt alaliselt tegevusse, olles abiks A. Grenzsteini vennale Johan Grenzsteinile, kes oli nimetatud käi-
tiste juhataja. Hiljem, 1888. a., kui trükikoda raamatukauplusest lahutati ja raamatukauplus koos lehe kontoriga üle viidi Kivi-
silla juures asetsevasse majja, mille A. Grenzstein ehitas, tulid
mõlemad, nii Joh. Grenzstein kui Sööt, raamatukauplusse.

Raamatukaupluses oli nüüd Söödi ülesandeks peale ärilise
tegevuse „Oleviku“ tellimisi ja kuulutusi vastu võtta, samuti ka
lehele sõnumeid ja teateid hankida, mis tal oli seetõttu kerge, et
ta puutus alatasa kaupluses inimestega kokku; ka lehe muu sisu
eest tuli tal hoolt kanda. Näiteks tõlkis ta seal, vahetevahel, kui
mahti sai, H. Sudermanni „Frau Sorge“ eesti keelde, missugune
romaan ilmus pealkirja all „Mure“ „Olevikus“. Nii oli ta kõige
ligemas ühenduses ka lehe toimetusega, mis varsti pärast seda,
kui raamatukauplus ja lehe talitus olid kolunud Kivisilla juurde,
kolis praegusse Raekoja, endisse Raatuse tänavasse nr. 39, Julius
Grenzsteini, A. Grenzsteini vanema venna Jaani poja majja.
Maja asetses Raekoja tänavas Pika ja Uue tänava vahe kohal.
Sinna viidi nüüd ka trükikoda, mille faktoriks oli endiselt masi-
nameister Mykan. Joh. Grenzstein hakkas aga tööst eemale
hoiduma ja lahkus suve jooksul venna teenistusest, et ise koos
Saaliga avada toiduainete kauplus Narva (end. Peterburi) tän.
Wirkhausi majas. Söödil oli kaupluses abiks üks A. Grenzsteini
vennatütred. Elukorteriks olid tal ikka, nii enne kui pärast,
toimetuse ruumid, mis, olgugi kitsad, pidid kogu toimetuse per-
sonaalile ulualust andma. Nii elasid seal koos kahes väikeses
ruumis vennad Grenzsteinid, Saal, Sööt, hiljem G. E. Luiga ja
kui Saal toimetusest lahkus, siis tema järel Juhan Liiv, kes sai
Saali asemele toimetuse liikmeks. Kui Grenzstein enesele uue
maja ehitas Laia tänavasse Toomemäe nõlvakule, kolisid sinna
avaramaisse ruumidesse nii toimetus kui toimetuse liikmed. See
oli umbes 1892. a. Säärane ühiselu oli mitmeti ebamugav, aga
ka huvitav ja kasvatav, sest meestel oli võimalik täiendada üks-
teist mitmeski suhtes. Sööt tundis end selles ringis esialgu
mitmed aastad igapidi hästi ja koduselt, saades vaimset äratust
ja omandades mitmesuguseid kogemusi. Oli ju lehe peatoime-
taja Grenzstein tol ajal meie vaimses elus juhtivamaid ja ande-
kamaid mehi ja maailmavaateliselt veel rahvuslikult häälestatud.

Kui aga meie ellu hakkas sisse murdma hävitav venestuslaine ja kui Grenzstein muutis meelt ja hakkas oma purjesid olupoliitiliselt venestamisideoloogia järgi seadma, siis halvenesid varsti ka Grenzsteini ja Söödi vahekorrad. Sööt ei saanud Grenzsteiniga enam taotlustes kaasa minna ja sattus vastuollu, seda enam, et ikka rohkem ja rohkem paljastusid Grenzsteini kui karjeristi iseloomujooned.

Uues majas Laias tänavas elas Sööt veidi üle aasta. 1893. a. ta katkestas Grenzsteiniga igasugused sidemed. Seoses sellega ta elas läbi, alates 1893. a., sügavat sisemist kriisi, mille põhjustasid tookordsed segased olud rahvuslikul ja kultuuriloolisel frondil, kus kõik oli allamäge minemas ja venestuse sõiduvette kaldumas. Kõige selle tulemusel Söödis tekkinud lootusetu ning sünge meeleolu ja raskuse vaim avaldusid kõige selgemini ta järjekordses luuletuskogus „Rõõm ja mure“ (1894), eriti lauludes „Must lind“, „Ilma kevadeta“ ja „Peale halla-öö“.

Vahepeal oli Sööt J. Tõnissoniga tuttavaks saanud, kokku puutudes temaga siin ja seal avaliku elu tegevuses. Esimene tutvus tekkis kuulsal Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul a. 1892, kus koosoleku juhatajana esines Seltsi auesimees J. Köler ja kus löödi suuri lahinguid eesti rahvuslaste ja venestust taotlevate meeste vahel. Hiljem, kui Tõnisson oli 1893. a. „Postimehe“ toimetuses dr. K. A. Hermannile abiks, toimusid need kokkupuuted juba tihemini. Eriti sagedaseks muutusid nad aga siis, kui J. Tõnisson organiseeris peasekretärina 1894. a. laulupidu. Algusest peale sobis J. Tõnissoni ja Söödi vahel soe sõprusvahekord ja mõlemate aatekaaslus eriti rahvuspoliitilistes ja rahvuskultuurilistes küsimustes ilmnas ikka enam ja enam. Söödile meeldis J. Tõnissoni sirgjoonelisus ja mehisus ning temast sai viimase poliitilise tegevuse ja rahvuslike taotluste üks ustavamaid ja kindlaimaid pooldajaid ning toetajaid.

Kui J. Tõnisson 1894. a. sügisel lahkus kodumaalt, et minna Venemaale teenistusse kohtu alal, oli Sööt üks neid, kes jäi temaga alalisse kirjavahetusse. Ja kui 1895. a. kerkis päevakorrale „Postimehe“ müümise küsimus Hermannilt poolt, mis hakkas tõsiasjaks saama 1896. a., siis oli Sööt kirja teel V. Reimani ja O. Kalda kõrval üks mõjukamaid pealekäijaid J. Tõnissonile, et ta tuleks tagasi, aitaks „Postimehe“ juhtida eesti rahvuslike ringkondade kätte ja hakkaks seda toimetama. See aktsioon, nagu teame, lõppes tagajärjekalt. J. Tõnisson tuli kodumaale tagasi, omandas ühes dr. H. Koppeli ja dr. O. Kaldaga „Postimehe“ ja hakkas seda toimetama alates 2. detsembrist 1896. a. Reimangi oli nõu ja rahaga lehe omandamisel igati

abiks, vormlikult aga ei soovinud kuuluda omandajate hulka, sest teda valvati nii Vene võimude kui sakslastest vastaste poolt.

Üks esimesi tegelasi oli nüüd Sööt, kes astus kõige lähemasse ühendusse J. Tõnissoni „Postimehega“, saades selle ligemaks kaastööliseks ja olles J. Tõnissonile alati truuks ning väsimatuks aatekaaslaseks. Viimane tähendab ise sel puhul: „Tore informatsiooni andja. Käis igapäev toimetuses ja tõi ikka midagi lehe jaoks kas suusõnal või juba valmis kirjutatult.“ Kuid Söödi osa ei piirdunud üksnes „Postimehele“ informatsiooni hankimisega ega muu kaastöö tegemisega. Ta oli J. Tõnissonile paremaks käeks kõigis rahvuspoliitilistes ja rahvuskultuurilistes üritustes ja taotlustes. J. Tõnisson kulutas tegelikult kõigest ühe veerandi oma tööjõust päevas „Postimehele“, ülejääv aeg kulus teotsemiseks väljaspool igasuguseis organisatsioonides ja asutistes, nagu Eesti Põllumeeste Seltsis, „Vanemuises“, linnavalitsuses, hiljem ühistegelikes asutistes, Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsis, Eesti Kirjanduse Seltsis, Eesti Rahva Muuseumis, Eesti Rahvameelses Eduerakonnas jne. Kaudselt muidugi piirjoonestus ja kajastus kogu tegevus neis asutistes ja organisatsioonides ka „Postimehes“, mille kaudu katsuti kõigi nende organisatsioonide ja asutiste tegevust rahvale ligemale viia ja viimast kaasa tõmmata, sisendades talle rahvuspoliitilist ja rahvuskultuurilist meelsust. Seega muutus „Postimees“ kõigi nende taotluste ja püüete sümboolseks kehastuseks. Peamiseks abistajaks ja nõuandjaks oli Tõnissonile siin Sööt. Kõik küsimused ja kavatsused kaaluti üheskoos läbi, kui oli tarvis „Postimehes“ midagi kirjutada. Sööt valmistas küsimusi ette, formuleeris ja pani kirja. Ses suhtes ta oli otse asendamatu töömees, aidates keerulisi küsimusi lahendada, kavatsusi edasi arendada ja nende küpsedes neid ellu rakendada. Ses suhtes on Söödil suured teened J. Tõnissoni rahvuspoliitiliste ja rahvuskultuuriliste taotluste teostamises. Seda tunnustab J. Tõnisson avameelselt, rõhutades seejuures Söödi tagasihoidlikkust, soovi mitte silma paista tahta, mis muidugi ei vähenda ta tegevuse tähtsust.

Niipea kui J. Tõnisson „Postimehe“ enda kätte võttis, hakkas Sööt kohe selles kirjutama. Esimene kirjutis ilmus lehe 7. numbris a. 1897. See on Eesti Põllumeeste Seltsi koosoleku kirjeldus, mis peeti „Vanemuises“ 4. jaanuaril. Viimati nimetatud aastal avaldas Sööt „Postimehes“ esialgu peamiselt seltside (Eesti Põllumeeste Selts, „Vanemuine“) koosolekute kirjeldusi, tegi propagandat sügisesele eesti näitusele (augustis) jne.

Järgmiselgi aastal ilmus „Postimehes“ Söödi poolt rohkesti seltside koosolekute kirjeldusi, ühtlasi aga hakkas

ta ka lehele kord-korralt ikka rohkem ja rohkem sõnumeid ja teateid saatma, mida tal oli võimalik rohkesti hankida, puutudes alatasa inimestega kokku oma raamatukaupluses. Söödi sõnumid ja teated olid „Postimehe“ poolt väga hinnatud, sest ta mitte ainult ei protokollinud sündmusi ja nähtusi, vaid tihti ka hindas ja arvustas neid. Et pilti saada Söödi reporteritegevusest, võib kätte võtta „Postimehe“ ükskõik mis-suguse aastakäigu. Võtkem näiteks 1902. a. aastakäik. 4. nr. kirjutas Sööt ärimeestele vajadusest kviitungiraamat sisse seada, 14. nr. sellest, et Kodavere kihelkonna postimehel on hobune ära varastatud, 27. nr. „Vanemuise“ juhatuse liikmete valimisest seltsi peakoosolekul, 38. nr. liikumatute varanduste hindamisest, 54. nr. lapse ülemeelikusest ja mehe õnnetusest, 55. nr. vargusest raudteel, 76. nr. maa teede küsimusest, 92. nr. soome teadusmehe ning muinasaja uurija dr. Heikeli Setumaal käimisest vanu ehteasju uurimas, 107. nr. isesugusest haigusest Tähtvere ja Ilmatsalu vallas, 142. nr. Liivimaa kuberneri revideerimiskäigust valdades, 146. nr. loomade ja esemete ülesandmisest Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse tarvis, 151. nr. näituse tööde ettevalmistamisest, 152. nr. sellest, kuidas terved noormehed raha norivad, 155. nr. Liivimaa kuberneri korraldusest eraseltsidele, 159. nr. kirikuvöörmündrite valimisest Tartu Maarja koguduse konvendil, 161. nr. silmakliiniku juures olevate mustade laudade saladusest, 176. nr. Emajõe sügavuse mõõtmisest, 177. nr. eesti näituse pildistamisest, 188. nr. raudteejaama tegevusest suurte pühade ajal, 194. nr. hulludest koertest Rannu ja Rõngu kihelkonnas, 198. nr. halla tulekust, 219. nr. Kambja postimehe Hendrik Ermiku surmast, 241. nr. hobuse lõhkumisest Jaani tänavas, mille tõttu 8 inimest viga saanud, ja 257. nr. karskusselts „Ugaunia“ avamisest.

Sellest kirjutiste loetelust näeme, kui võrd tihedas kontaktis oli Sööt kogu ümbritseva eluga ja kuidas ta seda hoolikalt jälgis, puutudes kokku nii maa- kui linnainimestega.

Nii sünnib see aastast aastasse. Iga aasta ilmub tal mõnikümmend sõnumit ja teadet mitmesuguste elunähtuste ja sündmuste kohta.

1905. a. tormides on Sööt üks J. Tõnissoni aktiivsemaid võitluskaaslasi nii sõnas kui teos. Kuulsal rahvaasemikkude koosolekul „Bürgermusse“ saalis novembri lõpus oli Sööt uksele, et kontrollida saadikuid, kellel on õigus sisse pääseda, kellele mitte. Seega, et kõiki tahtjaid koosoleku-saali ei lasknud, tõmbas ta vastaste tulist vaenu enesele ja oli J. Tõnissoni ja Kalda kõrval üks vihatumaid inimesi 1905. a. lõpu rahutuul päevil.

Tol ajal esines Sööt oma tagasihoidlikust iseloomust hoolimata ägeda töömehena.

Pärast seda kui ta 1913. aasta jõuluks oma raamatukauplusest ja trükikojast vabanes ja hiljem 1918. a. Saksa okupatsiooni ajal ka oma Aleksandri ja Võidu tänavas olevad majad ära müüs, astus ta „Postimehele“ veel ligemale, saades selle osanikuks ja toimetusliikmeks. A. 1919—1923 ta oli lehe vastutav toimetaja. Siis ei saanud ta mujal ollagi kui kogu päeva „Postimehe“ toimetuses, sest tegemist oli nii palju. Ja seda mitte üksnes tehnilises toimetamistöös ja selle organiseerimises, mis võttis mõistagi palju aega ja sõi närve rahutul ajal, vaid ka võitluses vastasrinnaga. Iga kuu oli kaebus kaelas, vahel koguni mitu, mida tuli kohtutes lahendada. Suuremalt jaolt olid kaebajad pahempoolsete parteide tegelased, kes tol korral „Postimeest“ alatasa ründasid.

Kord kaebas Sõjaministeerium „Postimehe“ kohtusse see pärast, et leht oli julgenud etteheiteid teha ministeeriumis ametis olevate muulaste, eriti venelaste ja vene orientatsiooniga meeste pärast. Protsess ähvardas Söödile ohtlikuks minna, jäi aga pooleli ja on tänapäevani pooleli. Nii pääses Sööt vangistusest, mis teda oli ähvardamas.

A. 1923 augustikuus astus Sööt „Postimehe“ vastutava toimetaja kohalt tagasi, jäi aga edasi hoolsaks väliskaastööliseks ja on seda kuni tänaseni.

Samal ajal ta tegi kaastööd ka paljudele teistele ajalehtedele, ajakirjadele, koguteostele, albumitele jne. Tänapäevgi, kus autor on kõrges vanaduses, pöördutakse alatasa tema poole, et ta looks mõne luuletuse või kirjutaks mõne artikli ühele või teisele ajakirjale või koguteosele.

„Postimehele“ on Sööt varemil aegadel täiesti ilma tasuta kaastööd teinud. Alles 1906. a. hakkas ta oma kaastöö eest ka honorari saama, pärast seda kui O. Kallas oli lehe kassas sellekohase korralduse teinud. Varem oli vastupidi. Oli juhtumeid, kus Söödi kauplus „oli „Postimehele“ pangaks“. Tuli mõnigi kord „Postimehe“ raamatupidaja ja palus raha palkade väljamaksmiseks. Kunagi ei läinud raamatupidaja ilma rahata ära.

Söödi vaimne kaastöö „Postimehes“ on olnud alati laialine ja mitmekülgne: ta on avaldanud seal luuletusi ja jutustusi, kirjutanud juhtkirju ja joonealuseid, tõlkinud palasid teistest keeltest (sõnumeist ja teateist oli kõnet juba eespool). Näiteks ilmus talt Jaapani sõja ajal lühijutt „Sõtta“ (1904). Vabadussõja ajal ta kirjutas väikesi jutustusi sõdurite jutustuste järgi, avaldades neid üsna tihti lehes.

Söödi kaastöö „Postimehes“ on ilmunud väga mitmesuguste märkide, sümbolite, nimede ja nimetähtede all. Tähtsamad neist on Kt., S., K., -t, KES., K. S., Vaatleja, Kõrvaltvaataja, Rahu-piibu Andres, Pipramäe Tõnu kälimees (missugust nime Sööt tarvitab A. Kitzbergiga polemiseerides), Jota, $\triangle$ (kolmnurk) jne. Oma täie nime all ta on kirjutanud võrdlemisi vähe, küll aga avaldanud väga palju ilma nimeta kirjutisi.

Kõigest öeldust näeme, et Söödi ajakirjanduslik tegevus on olnud palju ulatuslikum, kui seda üldiselt teatakse, ja eriti on esile tõstetav ta ajakirjanduslik tegevus ja selle osatähtsus „Postimehe“ juures. See tegevus on seda enam hinnatav, et seda on kandnud kogu aja aatelisus ja rahvuslikult häälestatud vaimsus, ühtlasi aga ka kaine, kaaluv ning kriitiline meelsus.

3.

Ajakirjandusliku tegevuse kõrval on samuti viljakas ja laia-ulatuslik olnud Söödi seltsieluline tegevus. Seltsielulist tegevust algas Sööt peaaegu samal ajal kui ajakirjanduslikkugi. Organisatsioonides ei ole Sööt esinenud peaaegu mitte kunagi passiivse liikmena, vaid alati aktiivse tegelasena, olles ikka tegev juhatuses ja erikomisjonides. Oma tagasihoidliku iseloomu kohaselt ei ole ta väline tegevus küll siingi eriti välja paistnud, kuid seda pidevam ja intensiivsem on see sisuliselt.

Kui ulatuslik oli Söödi seltsieluline tegevus, näitab kõige selgemini see, et ta on töötanud oma tegevuse õitseajal korraga tervelt ligikaudu 20 organisatsioonis. Tihtigi juhtus, et koosolekud sattusid ühele päevale. Siis tuli ühelt koosolekult teise minna. Nii kirjutab Sööt ²⁾: „Mäletan, kunagi oli mul päev, mil tuli osa võtta kuuest koosolekust. Kõigil ei saanud olla küll tervet aega, kuid siiski sai neist osa võtta.“ Kõige intensiivsem on olnud Söödi seltsieluline tegevus läinud sajandi lõpuaastail ja praegusel sajandil kuni Maailmasõja lõpuni. Iseseisvuse ajal tõmbus pinge veidi tagasi, sest enamikus seltsides võeti ametisse palgalised kirjatoimetajad ja asjaajajad. Varem aegadel oli aga just Sööt see, kes tihtipeale oli aega nõudvais ameteis — kirjatoimetajaks või laekuriks. Kuid sellega, et otsene töö seltsides iseseisvuse ajal vähenes, ei ole sugugi öeldud, et Sööt oleks neist eemale jäänud. Mõnedes ta on ikkagi kaasa töötanud kuni kõige viimase ajani.

Esimesed organisatsioonid, kus Sööt oma tegevust algas, olid „Vanemuine“ ja Tartu Eesti Põllumeeste Selts. Põllu-

²⁾ Tartu näituse album, 1937.

meeste Seltsi kohta kirjutab ta oma mälestustes järgmist³⁾): „Hästi ei mäleta, millal sinna liikmeks astusin — oli see aastal 1884 või 1885 — seega olen seal olnud liikmeks igatahes 51 või 52 aastat. Juhatare ja näitusehooldajana liige olen olnud 1895.—1936. a., s. o. 41 aastat järgimööda, suure osa sest ajast kirjatoimetajana.“

Eriti tähelepanuväärased teened on Söödil Tartu eesti näituste korraldamises ja organiseerimises. Siin on ta innukalt tegev olnud uue näituseplatsi hankimises, sinna hoonestiku ehitamises, näitustele loa muretsemises, näituste heaks propaganda tegemises, eriti näituste esimesil aastail, kui tuli tugevasti võistelda saksa näitustega ja inimesi ligi tõmmata. Toome näiteks ühe kavakoostamisloo Söödi enda järgi⁴⁾:

„Mäletan, see oli ühel kevade õhtupoolikul, kui läksin Tõnissoni poole Peterburi (praeguse Narva) tänavale kava koostama. Peale minu ja Tõnissoni oli seal veel kaks meest. Kõik aga olime päevatööst niivõrd väsinud, et kordamööda pikutasime poole tunni kaupa sohval, kuni kaks meest hoopis ära kadusid ja meie jäime Tõnissoniga kahekesi. Hommi-kuks oli kava siiski valmis ja ilus see kevadpäike oli juba kõrgel taevas, kui sammusime puruväsinuna koju.“

Söödi teeneid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis kriipsutab tunnustavalt alla omaaegne esimees J. Tõnisson, kui ta ütleb⁵⁾): „Eesti põllumeeste Seltsi asjaajamine on viimastel aastatel nõnda laialiseks läinud, et üksikud tegelased kõiki talitusi oma töö kõrval vabade silmapilkudega ära toimetada ei suuda. Nii võime oma nägemise ja teadmise põhjal ütelda, et iseäranis Seltsi kirjatoimetuse liige K. Sööt viimaste aastate jooksul väga mitmesuguseid toimetusi on pidanud õiendama, mis mitte ainult rohkesti tööjõudu ei nõua, vaid ka väga rohkesti ajakulu sünnitavad.“

Eesti Põllumeeste Seltsis tuli Söödil tihti mitmel frondil tulle minna ja võidelda nii seltsi sise- kui välisvastastega. Ka Vene valitsusvõimudega ja vene ajakirjandusega oli tal kui seltsi juhtival tegelasel sekeldusi. See oli sajandi algul, vist 1904. aastal, kui heisati Põllumeeste Seltsi näitusel 2 lippu, nii Eesti kui Vene lipp, nagu see kombeks oli. Kuidagi lehvits aga Eesti lipp pikema ridva otsas kui riigilipp ja seda oli tähele pandud. Riia vene leht „Rižki Vestnik“ tõstis pärast näitust kohe kisa ja süüdistas näituse toimepanijaid separatistlikes püüetes ja Vene riigi au haavamises. Asi lõppes sellega, et järgmisel aastal ei tahetud enam näituseks luba anda. J. Tõnisson ja Sööt pidid koguni Peterburi sõitma, et loa pärast minis-

3) Sealsamas.

4) Sealsamas.

5) Postimees 1902, nr. 187.

teeriumis läbi rääkida. Viimaks suurte kõneluste tagajärjel saadi siiski luba. Mida kõike venestamise tuhinas valitsusväimude poolt kardetavaks peeti!

Tartu Eesti Põllumeeste Selts ei olnud ainuke, kus Sööt juba oma avaliku tegevuse alguses teotsema hakkas. A. 1887 figureerib ta nimi juba ka Eesti Kirjameeste Seltsi liikmete nimestikus, mis on toodud Seltsi aastaraamatu neljateistkümnendas ja viieteistkümnendas aastakäigus, 1886 ja 1887. Seltsi liikmeks jäi Sööt kuni seltsi likvideerimiseni 1893, võttes muuseas osa ka sellest ägedast koosolekust 1892, millel J. Kõrv seltsist välja heideti ja mis sai seltsile saatuslikuks, nii et see J. Kõrvi ja teiste tema mõtteosaliste salakaebuste tõttu kinni pandi.

Kui pärast Eesti Kirjameeste Seltsi likvideerimist mitmed rahvameelsed ja kultuuritahtelised liikmed haudusid mõtet uue vaimse koonduse asutamisest ja käisid selleks mitmed korrad kooski, oli ka Sööt üks selle mõtte kandjaid ja õhutajaid. Tolleaegseis kitsais oludes oli uue kirjandusliku organisatsiooni asutamine muidugi võimatu. Kui aga taas vabamad ajad tulid ja J. Tõnisson 25. veebruaril 1905 kutsus asjast huvitatud isikud „Postimehe“ toimetusse esimesele nõupidamisele, algatades seega praeguse Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise, siis oli ka Sööt koosolijate seas, samuti ka järgnevail koosolekuil, 31. okt. 1905 ja 15. aug. 1906, kus Eesti Kirjanduse Selts saab juba reaalsemale pinnale. Sööt kuulub seega Eesti Kirjanduse Seltsi asutajate liikmete hulka. Uue seltsi esimesel koosolekul 6. aug. 1907. a. valiti ta ka asemikkudekogu liikmeks, kuhu kuulus 33 isikut. Asemikkudekogu liikmeks on ta valitud ikka jälle uuesti ja on sinna jäänud kuni tänaseni, s. o. 30 aastat.

Sööt on olnud Eesti Kirjanduse Seltsi kandvamaid tegelasi kogu aja ja kõigist selle üritustest osa võtnud, esinedes paljudes EKS-i organeis hinnatud töömehena. Nii on ta olnud seltsi juhatuses alates 1908. a. kuni 1929. a., olles laekahoidja abi 1908—1920, 1921—1923 ja 1927, laekahoidja 1928 ja eestseisuse ametita liige 1924—1926. Peale selle ta on teotsenud mitmesugustes seltsi erikomisjonides ja toimkondades. Nii on ta olnud rahvakirjanduse toimkonna liige kogu selle toimkonna eksisteerimise aja 1911—1929, esindajaks Eesti Kirjanduse Seltsi poolt Eesti Bibliograafilises Asutuses 1921—1927, esindajaks Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali Valitsuses 1925—1926, esindajaks August Kitzbergi Mälestuse Jäädvustamise Komitees 1928—1933. 1931. a. peale ta on revisjonikomisjoni liige kuni tänaseni, olles tihtilugu selle komisjoni juhatajaks.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaannete ja toimetiste seas esine-

vad ka mitmed Söödi toimetatud ja loodud teosed, nagu luuleantoloogia „Eesti luule“ (1910), toimetatud ühes G. Suitsuga, luuleantoloogia „Eesti lauluvara“ (1924) ja Söödi luuletuste kogu „Aastate kajastus“ (1925).

„Vanemuise“ liige on Sööt olnud 1883. a. peale kuni tänaseni. Siin on Söödil suuri teeneid, sest ta on esinenud kogu aja aktiivse tegelasena. Nii on ta olnud seltsi eestseisuse liige a. 1886, 1893, 1897, 1898, 1906—1908, 1914—1923. Peale selle ta on töötanud lugematus komisjonides ja toimkondades, mida „Vanemuises“ on olnud alati palju. Kui 1903. a. „Vanemuise“ uue hoone ehitamine jälle hoogu võttis, valiti Sööt ehitustoimkonna liikmeks ühes J. Tõnissoni ja dr. A. Schulzenbergiga, missuguses toimkonnas Sööt täitis kirjatoimetaja ametit⁶⁾. Praeguse „Vanemuise“ ehitamine nõudis Söödilt palju energiat ja aega. Selle toimkonna liikmeks ta jäi kuni uue teatrihoone valmismiseni a. 1907. Peale selle oli Sööt „Vanemuise“ teatritoimkonna liikmeks a. 1922—1932, missuguselt kohalt lahkus koos kõigi selle toimkonna liikmetega, mitte nõus olles „Vanemuise“ toleaegse juhatuse kunstipoliitikaga ega taotlustega.

Nagu eespool mainitud kultuurilistes organisatsioonides, nii on Sööt tegev olnud ka Eesti Rahva Muuseumis. Ta on asutajaid liikmeid 1909. a., on olnud liikmeks ERM-i juhatuses ja asemikkudekogus selle algusest peale kuni praeguseni. Juhatuses ta on olnud kirjatoimetajaks 1911. aastast tänaseni.

Peale eespool mainitud suuremate organisatsioonide on Sööt tegev olnud ka paljudes teistes organisatsioonides. Ta oli Eesti Majanduse Ühisuse asutajaid ja selle esimesel tegevusajal juhatusliikmeid, teotses Liivimaa Linnade Hüpoteegi Seltsi juhatuses ja oli selle seltsi ülevõtjaid sakslastelt 1903. a., samuti oli seal selle seltsi asemikkudekogu liige 1903—1906, edasi oli ta esimese eesti ühistegeliku asutise Eesti Laenu-Hoiu Ühisuse asutajaid liikmeid 1902. a., sama asutise juhatuse liige 1902—1913, nõukogu liige 1904—1912 ja revisjonikomisjoni liige 1913. a. Siis on ta Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi asutajaid liikmeid, samas maja ehitamise puhul ehitustoimkonna liige ja kõigepealt seltsi juhatuse liige (peamiselt kirjatoimetaja) algusest peale kuni 1936. a. Edasi on Sööt teotsenud sõjaoludes omaabi korraldamiseks loodud Põhja-Balti Komitees, on selle asutajaid ja juhatuse liige 1915—1917, olnud omaaegse Eduerakonna juhatuse liige, selle erakonna asutamisest peale kuni 1906. aastani, hiljem iseseisvuse ajal Rahvaerakonna keskkomitee liige 1918—1920, Tartu Punase Risti Komitee juhatuse liige 1915—1917,

6) „Vanemuise“ album 1925.

Tartu Pauluse koguduse juhatuse sekretär ja abiesimees koguduse asutamisest alates mitmeid aastaid, seejuures ka nõukogu liige. Eesti Kirjanduse Seltsi esindajana oli Sööt dr. Fr. Faehlmanni Mälestuse Jäädvustamise Komitee esimees 1927—1930. Selle komitee korraldusel seati korda Faehlmanni haud Tartu Jaani koguduse kalmistul, püstitati mälestussammas Toomemäele ja anti välja Fr. R. Faehlmanni album. See üritus teostus Söödi kaudu. Viimaks on Sööt olnud veel Tartu Vaeste Hoolekandeühisuse juhatuse liige ja ringkonna juhataja abi 1904. a. alates kuni vaeste-hoolekande linnavalitsuse kätte minekuni. Ka linna omavalitsuslikust tegevusest on Sööt osa võtnud, olles linnavolinikuks Vene ajal 1902—1906 ja Eesti ajal 1919—1921 ja 1923—1924. Peale selle on Sööt veel üks esimesi hõimutöö edendajaid ja õhutajaid, eriti mis puutub suhetesse Ungariga ja selle kultuuriga.

Hinnates vääriliselt Söödi tegevust, on mitmed seltsid ja organisatsioonid ta oma auliikmeks valinud, kriipsutades sellega alla tema teeneid vastavate seltside või organisatsioonide elus. Nii valis Tartu Eesti Põllumeeste Selts Söödi oma auliikmeks 1932. a., kui vana tegelane pühitses oma 70 aasta sünnipäeva. Sedasama tegid Eesti Kirjanduse Selts 1931. a. ja „Vanemuine“ 1932. a. Mälestades 1934. a. oma 25 a. asutamispäeva valis Eesti Rahva Muuseumi Ühingi Söödi oma auliikmeks. Akadeemiline Hõimuklubi on Söödi paari aasta eest oma auliikmeks valinud, hinnates tema pikaajalist tegevust hõimunduse alal. Akadeemilise Meeskoori auliige on ta mitte kui laulja, vaid kui luuletaja, kelle looming on meie heliloojaile komponeerimiseks järjest inspiratsiooni andnud. Ungaris kuulub ta Petöfi ja Fontaine'i seltside välisliikmete hulka.

Kõik organisatsioonid ja seltsid, kes on valinud Söödi oma auliikmeks, toonitavad oma vastavates valimismotiivides valitava usinust, töötahet, hoolsust ja kohusetunnet, samuti soojust ja andumust, mida Sööt on osutanud oma töös ja tegevuses.

Kokku ulatub nende seltside ja organisatsioonide arv, kus Sööt on tegev olnud, üle 20. Sellest näeme, kui mitmekülgne ja ulatuslik on olnud Söödi seltsieluline tegevus, mis moodustab õige suure osa tema elutööst ja tegevusest.

4.

Söödi kolmandaks eesti avaliku elu tähtsamaks tegevusalaks on kirjastuslik tegevus, millega ta taotles ühtaegu nii kultuurilist kui ärilist eesmärki. Sellega ühenduses ta arendas

ka trükinduslikku ja raamatuärilist tegevust, ühendades tervikuks kolm ettevõtet — kirjastuse, trükikoja ja raamatukaupluse. Tervelt 18 aastat (1895—1913) on Sööt ühtaegu kirjastaja, trükikojaomanik ning juhataja ja raamatukaupmees — ja seda kõike oma intensiivse kirjandusliku, ajakirjandusliku ja seltskondliku tegevuse kõrval. Söödi kirjastuslikku, trükinduslikku ja raamatuärilist tegevust tuleb meie avaliku elu seisukohalt seda enam hinnata, et tema sellekohased ettevõtted olid parimaid teiste sellekohaste ürituste seas tol ajal, kui meil enamasti kõik niisugused asutised olid muulaste, eriti sakslaste käes.

Esimesed kogemused ärilises tegevuses omandas Sööt A. Grenzsteini teenistuses olles. Aidanud viia Grenzsteini lehe ja raamatukaupluse majandusliku külje üsna heale järjele, ta oskas pärast ka oma iseseisvaid ettevõtteid õitsele viia. Tulemuslikuks majanduslikuks tegevuseks oli Söödil vastavat närvi ja oskust.

Nii Grenzsteini kui ka hiljem Söödi ettevõtete viljakat arengut soodustas eeskätt kohtute reform Läänemeremail a. 1889, millega kohtute asjaajamiskeeleks tehti vene keel. Asjaajamiskeele vahetuse tõttu oli tarvis uusi formulare rakendusraamatute ja kirjavahetusblankettide jaoks. Nende väljatöötamiseks kutsuti Tartumaa valdade kirjutajad kokku nõupidamisele. Sööt esines ettepanekuga, et lastagu need valdade rakendusraamatud ja muud tarvilikud blanketid valmistada „Oleviku“ trükikojas, kus Sööt ametis oli. Sellega oldi nõus, ja varsti oli tellimisi nii palju, et trükikoda jõudis vaevalt neid täita. Tuli asutada alaline ladu, kus oli tagavarasid. Peeaegu kõik Tartumaa vallad koondusid niiviisi „Oleviku“ ümber, ja lehe majanduslik olukord tõusis lühikese aja jooksul õitsvale järjele. Sellest ärist sai Grenzstein raha uue maja ehitamiseks ja muutus jõukaks meheks.

„Oleviku“ juurde ning Grenzsteini teenistusse jäi Sööt kuni 1893. a. ja lahkus sealt siis, kui Grenzstein järjest rohkem siirdus venestamise sõiduvette. Ühtlasi oli Söödi lahkumise põhjuseks Grenzsteini juurest ka asjaolu, et ta tahtis iseseisvalt teotsema hakata kirjastamise, trükinduse ja raamatukauplemise alal. See ei meeldinud Grenzsteinile, ja ta oleks Söödile kahtlemata takistusi teinud loa saamiseks. Kui aga Grenzstein läks 1894. a. välismaale, siis võimaldus Söödil ometi äri avamiseks luba hankida. Järgmisel aastal juulikuus ta avas trükikoja ja raamatukaupluse Suurturg nr. 17 — praeguse Kivisilla apteegi vastas. Esimene asi oli tal valdadele ringkirjaga teatada, et on avanud trükikoja ja raamatukaupluse ning lao, kust vallavalitsused ja vallakohtud, seltsid ja ühisused võivad saada igasuguseid rakendusraamatuid,

blankette aruannete ja eelarvete, normaalpõhikirjade ja kutse-sedelite jaoks nii eesti kui vene keeles. Omades laialist tutvust ja usaldust ta kogus enda ümber peagi arvurikka ostjaskonna, eeskätt valdade omavalitsuste ja seltside tegelaste seast. Neid võis olla umbes 95%, kes Grenzsteini juurest ära tulid ja Söödi kaubatarvitajajaks said. Grenzstein oli nad oma venestuspoliitika eemale peletanud.

Nii oli siis Söödi äri asutamine sattunud kõigiti soodsaisse oludesse. Grenzstein, kes oli juba iseenesest äge ja kuumavere-line, ei suutnud seda kõike vagusalt pealt vaadata. Ta mõtles Söödi äri edu eeskätt seega pidurdada, et oma lehes hakkas lugejaid — „kalleid suguvendi“ — hoiatama kellegi vilumata, tühi-palja noore inimese eest, kes ennast trükiasjanduse ja raamatu-kaubanduse alal suureks asjatundjaks pidavat, — kuid kelle „tarkuse“ taga varitsevat kindel pankrot! Oldagu tema suhtes ettevaatlik!

Lehe lugejaile aga oli Grenzstein oma intriigidega juba ammu tuntud ja tema „sõbralikud“ hoiatused ergutasid kaubarvitajaid just nüüd Söödi äri üles otsima ja teda toetama, et Grenzsteini ennustus mitte ei täituks.

Seda nähes valis Grenzstein Söödi hävitamiseks teise vahendi, nimelt kaebused, mis politsei liikvele ajasid ja kohtud käima panid ja millest üks oli põhjendamatum kui teine. Kuid kõigist neist pääses Sööt puhtalt läbi.

Raha äri asutamiseks sai Sööt kõigepealt oma onult Fische-rilt (625 ruba) ja eestisõbralikult proualt Popovilt laenuks teise umbes niisama suure summa. Ise oli ta kogunud ka mõnisada rubla.

Kõige rohkem aga soodustas noort äriüritust see, et Bert-holdi kirjatähtede (kirjatüüpide) vabrikuil Berliinis ja Peter-buris oli Söödi kui korraliku isiku kohta niivõrd häid teateid, et nad suurema osa vajalikust trükikojas sisseseadest usaldasid pikemaks ajaks võlgu, kusjuures võlg tuli tasuda osade viisi. Raskused, mis lepingu täitmisel Söödil mõnikord kerkisid, võit-is ta kohalike sõprade abil. Hiljem oli kuulda, et tähevabri-kute esindaja ei ole mitte nende teadetega leppinud, mis ta oli Söödi kohta Grenzsteinilt saanud, vaid on nende kontrollimiseks pöördunud ka teiste kohalikkude, erapooletumate isikute poole. Nähtavasti olid viimased Söödist paremas arvamises.

Äri suurenedes ostis Sööt endale sajandite vahetusel krundi ja maja, mis asetsesid Aleksandri ja praeguse Võidu tänava vahel. Maatüki ja maja ostmise võimaldus seetõttu, et ostusumma

suurema osa moodustas hüpteegipanga võlg, mis ostja nimele ümber kirjutati.

Varsti siirdus Sööt kogu äriaga, s. o. trükikoja ja raamatukauplusega, omasse majja. Siin hakkasid ettevõtted veel paremini minema. Seetõttu võimaldus Söödil oma trükikoda täiendada ja uuendada ja tõsta see üheks moodsamaks käitiseks Tartu trükikodade hulgas. Abiks olid tal ta vennad Georg ja Ludvig. Äri edasi arenedes lammutas Sööt vana maja ja ehitas selle asemele kaks uut, ühe Aleksandri tänava poolsele, teise Võidu tänava poolsele küljele. Seega avardus Söödi trükinduslik ja raamatukaupluslik tegevus veelgi.

Trükindusliku ja raamatukauplusliku tegevusega paralleelselt arendas Sööt algusest peale ka kirjastuslikku tegevust. Seda ta algas juba Grenzsteini juures teenistuses olles, laiendas selle aga mitmekordseks, kui oli asutanud oma trükikoja ja raamatukaupluse. 18 aasta jooksul, 1895—1913, ta on kirjastanud üle 100 raamatu, mille seas oli üks esimesi Zschokke „Kuldala“ — ümber tehtud Söödi enda poolt meie olude kohaseks. Siit nähtub, et Sööt ei esinenud mitte ainult kirjastajana, vaid ka autorina ja teoste koostajana. Tema enda kirjastusel on ilmunud ka ta luuletuskogud „Saatus“ (1899) ja „Mälestused ja lootused“ (1903), samuti tema enda koostatud 6 aastakäiku „Naljakalendrit“ (1899—1904) ja üks aastakäik kalendrit „Aeg“ (1907).

Söödi kirjastatud raamatute seas esineb terve rida välja- paistvaid ning püsivama väärtusega teoseid, nii algupäraseid kui tõlkeid, nagu K. E. Söödi ja G. Suitsu „Eesti luule“ (1910), O. Müntheri „Sule joonistused“ (1906), H. Beecher-Stowe „Tomionu onnikene“ (1901), J. Lintropi „Igapäevane elu“ (1909), T. Sanderi „Eesti kirjanduse ajalugu“ I ja II (1899—1902), M. Kampmanni „Eesti vanem ilukirjandus“ (1908), J. Lattiku „Meie noored“ (1908), Ansomardi „Elu-pudemed“ (1909) ja „Sõja päivilt“ (1910) jne.

Raamatute kirjastamisel ei pannud Sööt rõhku mitte üksnes nende sisulisele väärtusele, vaid ka nende kaunile välimusele ja illustratiivsele küljele. Sööt oli „Postimehe“ kirjastuse kõrval Tartus üks esimesi, kes hakkas viljelema meie raamatu välimuseliku külje ilu. Kogu aja on toonitatud, et algatus eesti raamatu välimuse ilustamises kuulub „Noor-Eestile“. See ei ole täiel määral õige. „Noor-Eesti“ tuli mõni aasta hiljem. Algataja sel alal oli tõeliselt Sööt, mida tõendavad tema luuletuskogud „Saatus“ (1889) ja „Mälestused ja lootused“ (1903). Esi-

meses taotellakse lihtsust ja maitsekust, teine aga on meie esimene kaunivormilise kaaneilustisega raamat, mille puulõikelise kliše on valmistanud teose sisu kohaselt kunstnik M. Pukits. Selle teosega algab meie kauni välimusega raamatu areng. Järgnes terve rida teisigi teoseid, mille kaaneilustised ja sisuillustatsioonid olid eesti kunstnike valmistatud. Nii on O. Müntheri novellikogu „Sulejoonistused“ ja kalendri „Aeg“ kaaneilustised kunstnik Kr. Raua tehtud. „Eesti ennemuistsete juttude“ kaas on valmistatud kunstnik N. Triigi poolt. Luuleantoloogia „Eesti luule“ kaaneilustis on kunstnik A. Uuritsa loodud ja K. A. Hindrey on illustreerinud J. Lattiku novellikogu „Meie noored“. M. Kampmanni kirjandusloolise teose „Eesti vanem ilukirjandus“ kaas on kirjastaja Söödi enese valmistatud. Nii on Sööt ka raamatute illustreerimise alal teotse-
nud.

„Naljakaalender“ ja „Aeg“, mida Sööt ise 7 aastat toimetas, omavad sajandi algul erilist kohta meie kalendrikirjanduses. „Sirvilaudade“ ja „Uue aastasaja“ kõrval olid Söödi kalendrid meie populaarsemaid ja väärtuslikumaid kalendreid, seda muidugi oma lisa poolest. Kui „Sirvilaudade“ ja „Uue aastasaja“ lisad olid peamiselt populaarteadusliku ja praktilise sisuga, siis oli „Naljakaalendri“ lisa peamiselt ilukirjanduslik, olles seejuures küllaltki väärtuslik. Toodi suurel hulgal lühijutte, luuletusi, mõttekilde, nalju ja mõistatusi, nii algupäraseid kui tõkelisi; suur hulk neist esineb illustreerituna. Eriti oht-rasti esineb karikatuure. „Naljakaalendri“ lisa oli omal ajal mingiks kirjanduslikuks ja kunstiliseks parlamendiks, kus sõna said kõik, kes tahtsid, eriti noored algajad. Siin on alanud oma kirjanduslikku tegevust ja esinenud oma esimeste paladega mitmed meie tänapäev tuntud autorid. Kalendris kirjutavad peaaegu kõik meie toleaegeid nimekamad vanemad ja nooremad kirjanikud, nagu E. Enno, O. Grosschmidt, R. Kamsen, A. Kitzberg, Fr. Kuhlbars (Villi Andi), Jaan Lattik, Jakob Liiv, Juh. Liiv, J. Lintrop, G. E. Luiga, Fr. Tuglas (Fr. Mihkelson), H. Vuolijoki (H. Murrik), M. Mõtslane (M. Kiirats), J. Mändmets, O. H. Münther, H. Prants, G. Suits, K. E. Sööt, J. Tamm, J. Vahtra, B. Veber, J. V. Veski, E. L. Vöhrmann jt. Tõlkes esineb terve rida väljapaistvaid välismaisi autoreid, nagu J. Aho, L. Andrejev, R. Blaumann, V. Garšin, A. Hedenstjerna, A. Kielland, T. Pakkala, J. Potapenko, P. Päivärinta, V. Rákosi, A. Tšehhov, M. Twain, I. Turgenev jt.

Tõkijaina esinevad enamasti needsamad autorid, kes avaldasid kalendris algupäraseid töid.

Kalendril oli võrdlemisi suur minek. Nii trükiti „Naljakalendri“ esimest ja teist aastakäiku 4000 ja järgmisi 3000 eksemplaris.

Söödi kirjastuslik, trükinduslik ja raamatuäriline tegevus kestis 1913. a. jõuluni. Siis müüs ta kogu oma käitise praegusele omanikule G. Rohule. Sellest ajast peale, nagu teame, pühendas ta kogu oma energia kirjanduslikule, ajakirjanduslikule ja seltskondlikule tegevusele.

Nii on kogu Söödi elu olnud pidev ja viljakas teotsemine paljudel eesti avaliku ja vaimse elu aladel, on olnud seda aja-järgul, kus eesti omakultuur on võinud areneda kõigi raskuste ja takistuste kiuste suurte sammudega tihenemise ja süvenemise suunas. Selles kõiges ei ole Sööt esinenud mitte ääremärkuste tegijana ega pealtvaatajana, vaid loova jõuna. Seda tunnustust ei keela talle ükski õiglane hindaja.

J. Roos.

ALEKSANDER KRUUSPERE-KRUUSBERG †.

Alles mõne nädala eest paigutati seltskondlikkude organisatsioonide, eriti Kaitseliidu rohkel osavõtul Tartus maamulda lahkunud **A l e k s a n d e r K r u u s p e r e**.

Kes Tartus, Paides ja ka paljudes teistes kodumaa linnades ja maal ei oleks tundnud jutukat ning alati heatujulist seltsimeest ja vestlejat Kruusbergi. Tema laialdane inimeste tundmine ja päevaküsimustesse süvenemine võimaldas tal kodumaisetes asjades ikka huvitavalt ja innukalt kaasa kõnelda.

Pikki aastaid koos töötanud kadunud August Kitzbergiga Hüpoteegi Seltsis, näib, nagu oleks Kruusberg viimaselt mõnevõrra pärinud sündmuste välist vaatlusviisi — terava, aga siiski rahvapärase keele ja mõtteviisi poolest.

Hariduse omandamise ja selle täiendamise poolest oli Kruusberg tüüpiline oma aja esindaja — iseõppija. Koolis oli ta omandanud ainult Paide linnakooli ja selle pedagoogikaklassi hariduse, oma haridust aga täiendanud mitmesugustel kursustel ja a. 1917—1918 Tartu ülikoolis vabakuulajana õigusteaduse alal loenguid kuulates.

Kruusberg oli nagu loodud seltskonna-inimeseks. Kui asjaomasel seltsis oli kirjanduslikke või ajaloo-alalisi ettekandeid, siis vähemalt ettekande ajal ilmus sinna ka Kruusberg. Samuti ka seltskondlikkude ühingute elust võttis ta elavalt osa ja ühiskondlikud küsimused tõmbasid teda ikka elavalt kaasa.

Kui 1918. aasta kriitilisel ennejõulusel ajal Kaitseliit ühes kooliõpilaste pataljoniga Tartust lahkub, lööb ka Kruusberg aktiivselt kaasa ja on üks esimesi, kes järgneva aasta jaanuari algul Viljandis Tartu Kaitsepataljoni vabatahtlikkude nimekirja on märgitud.

A. Kruuspere-Kruusberg.

Lahkunu laialdaste seltskondlikkude kohustuste kõrval tuleb alla kriipsutada tema eriharrastusi kodumaa lähema ja kaugema mineviku probleemide käsitlemisel. See külg tema kui kabineti-töömehe tegevusest oli niivõrd välja arenenud, et ta on aastate viisi kogu oma vaba aja pühendanud mõne töö jaoks materjalide kogumisele. Nii näiteks on rohkesti aineistikku välja otsitud ja läbi vaadatud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevuse ülevaate koostamiseks.

Suurimaks Kruusbergi tööks ajaloomaterjalide kogumise ja avaldamise alal jääb aga kahtlemata tema üle 450 lk. ulatuv dokumentide-väljaanne „Materjale Maltsveti-liikumise kohta“, ilmunud 1931. aastal. See laialdane kogu dokumentide originaalteksti kõigi nendel leidunud allkirjade ja muude peenustega ühes eestikeelse tõlkega tahab olla tühjendavaks materjalide koguks oma alal. Ei ole seni ühegi eestlase kohta nii täiuslikku dokumentide-kogu trükkis ilmunud kui Juhan Leinbergi kohta. Kuigi nimetatud väljaande lehekülgede arvu oleks võinud ilma sisuliselt kahjustamata mõnevõrra vähendada, ometi jääb ta oma põhjalikkusega eeskujuks järgnevatele samalaadilistele üritustele.

Selle rikkaliku avaldatud materjali teadusliku ärakasutamise on autor teiste teha jätnud.

Olgu juurde lisatud, et materjalide-kogu sissejuhatus on refereeritud viiel leheküljel saksa keeles pealkirjaga: „Juhan Leinberg, auch Prophet Malzwet genannt, seine Sekte und die mit seinem Namen verknüpfte Bewegung“.

Peale mainitud materjalide-kogu Maltsveti-liikumise kohta on Kruusbergi poolt eriraamatuna trükki toimetatud: „Esiisade enneajalooline õigus I“ (1920), „Aadu Grenzsteini võitlus Jaan Tõnissoniga (Eesti Ajaloo Arkiiv nr. 1)“ (1921), „Venestamise tulekul (Eesti Ajaloo Arkiiv nr. 2)“ (1922), „Revisjoni tulekul“ (1923), „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt“ (1926) — ilmunud Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo-toimkonna toimetiste 3. numbrina.

Kõik mainitud mitmekesised ülesanded oma hariliku ametitöö kõrval on liiga etteruttavalt ja varakult Kruusbergi elujõu ära tarvitanud. Väliselt alles noorevõitu mehena on tubli töömees lahkunud paremas meheas.

A. Sildnik.

ESTEETILISEST PRINTSIIBIST MEIE KEELEUUENDUSES.

8.

2

Niisiis ilu ilu pärast kaotab oma baasi ja jääb õhku rippuma, võnkudes subjektiivseis puhanguis: esteetiline printsii sellisel kujul pole mõeldav, niivõrd üldtarvitatava nähtuse puhul, kui seda on keel.

Aga meile jääb mingi teine võimalus, mis näib pakkuvat väljavaateid esteetilise probleemi lahendamiseks: ilu millegi sei-

sukohast. Siin püüame läheneda probleemile teisest küljest: see püüe on välja kasvanud tarvidusest-soovist näha keelt esteetilisena ta koguulatuses, tervikus. Keeles ei peaks ju olema esmajärgulise tähtsusega mingi hääliku või häälikühendi „ilu“ omaette, vaid — nende sobivus keele üldstiili ja -struktuuriga. See külg annab meile igatahes midagi konkreetsemat. Piirdugem siin üksikute, kõige jämedamate joonte märkimisega.

Järgsilpide *o u* asemel teeks meie keele ilme liiga *o*-liseks, nivelleerides teda soome fonetilise üldtooniga, rikkudes omapära, milleni meie keel on arenenud. — Samuti *y ü* asemel on mittesobiv kui võõras grafeem teiste meie keele „peatatud“ vokaalide grafeemide hulgas.

Meie keelele on salgamatult omane teatud lühenemis- ja euroopastumis-tendents. Sellest seisukohast vahest on õigustatud *i*-mitmus kui enam kooskõlaline. Kuid võib-olla ka mitte, teiselt poolt. Sest esiteks toob *de*-mitmus tihtigi veetlevaid silbiassonantse, mis kordudes loovad kaunis pika stiiliühtluse joone. Teiseks ei ole see mitte ainult mulje, et *i*-mitmuse puhul kvantiteedi vähenemine lõppsilbes ei ole alati tasutud sõna esimeses silbis. Näit. sõnus *silbel, korril* jne. (pro *silpidel, kordadel*) nagu polekski välted. Häälikuseaduslik areng näib olevat teisiti toiminud.

Küllaltki häirivaks muutub olukord siis, kui üks sõna lubab *i*-mitmust, teine temaga ühildatud sõna aga mitte. Näit. *isiklikele seisukohtadele* jne. Tähtsaim keeleuendus saab kahe teraga mõõgaks.

Oleks raske tõestada, nagu *A.* seda teha püüab, et tegevuse väljendamine kahe sõna abil on germanism. Veel raskem aga — et see oleks ebaesteetiline. Et see aga eesti keele üldstiilile on väga omane ja sobiv, see on kaunis hõlpsu tunda. Kahe lahus sõnaga väljendatud tegevus (*ära, ette, maha* jne. + verb või teonimi) tundub omane eesti keelele ja ta rütmile. Uusi, nende asemele loodud sõnu ei saa tihti tarvitada just sellepärast, et neid meie lause arendamises ja tempos ei saa igakord küllaldaselt rõhutada. Näit. *selmet, meenutama* jne. *A.* isegi oma piiblitõlke arvustuses on pidanud kahe sõnaga väljendatud tegevust kaunimaks ja sugestiivsemaks. — Võrreldagu mooduseid: *andestama* ja *anna andeks*. Viimasel on eriline nõtkus ja voores: *anna* valmistab nagu ette mõttele, nii et *andeks*, milles mõte täiesti väljendatakse, mõjub kui rõhutus, kui koht, kuhu nagu läätse tulipunkti on juhitud kõik kiired.

A. peab senist sõnajärjekorda germanistlikuks 59). Selleks pole mingit alust 60). Ja selle muutmine *A.* poolt ei ole palju kaasa aidanud stiili libisevusele. Sõnade järjekorra, mis muidugi on tingitud keele struktuurist, on rahvas aegade vältel niigi siledaks lihvinud, vähemalt ta lihtsamas ja ürgsemas osas.

Eriti teravalt lõikab eesti keele üldstiili luusse-lihasse *no*-genitiiv. (Kunstlikult kombineeritud *no*-sõnakest koos nominatiiviga soovitab *A.* kasutada genitiivi funktsioonina 61). See on raskemaid uuendusettepanekuid, ja meie keele struktuuri rikkumises see kujuneks olulisemaks sammuks. Samuti pole keele üldstiili seisukohast kuidagi hinnatav *A.* soov. säilitada võõrsõnade rõhk: *senaat, kanaal, barbaar* jne. Siin ei maksa midagi mõisted „ilus“ ja „ilusam“ — omaette. Miks *A.* ei ole lähtunud keele üldstiilist?

59) E. Kirj. 1912, lk. 359 jm.

60) A. Saareste. E. Kirj. 1937, nr. 3.

61) Keeleuenduse äärmised võimalused, 1924, lk. 123 (lüh.

Tuleb nõustuda A-ga, kui ta nimetab ebasobivaiks sõnu nagu *konstateerima* jne. 62). Tõepoolest, igasugused *kon-*, *in-* jne. -algulised ja *-ment-*, *-tuur-*lõpulised sõnad on võrkehadeks meie keeles, stiiliühtluse seisukohast. A. näeb abinõu selle vastu uute vastete kunstlikus loomises. Meil poleks midagi selle vastu, kui A. viljeldud kombinatsioonimeetod oleks võimeline sihile viima. Sõnu kombineerides peab A. tarvilikuks silmas pidada keele üldist ilmet. Puuduvad eriti abstrakt-sõnad, neid on tarvis luua; ja seda tuleb teha keeles „olevate eeskujude“ järgi! Aluseks seega ei saa ju olla muud kui „konkreet“-sõnad. Missuguse tulemuse saavutaksime, vähemalt teoreetiliselt, ei oleks raske öelda. A. ütleb ise: „Sõna tundub seda kindlamalt, differentseeritumalt, individuaalsemalt, mida enam ta oma tüve ja üleüldise kõla poolest oma kaas-kodanikkudest erineb...“ (siiski hääleliselt võimalikult keele üldise foneetika raamides püsites) 63). Nii võib sõnu abstraktoimistete jaoks saada. Et need aga ka diferentseeritud ja individuaalsed oleksid, mis aga eriti tähtis: abstraktsõnadele omase laadiga kokku käiksid, seda oleks raskem väita.

On tuntud tõsiasi, et sõna häälikuline kõla väga paljudel juhtudel kujutab endast midagi muud kui ainult juhuslikku märki mingi mõiste tähistamiseks: häälikuil on teatud sümboliseerimisvõime. E. Černaj tarvitab selle kohta sõna „Verschmelzung“ ja defineerib seda nähtust kui „mõiste intuiitiivset järeleelamist vastavas sõnas“ 64). Kui uus, loodud sõna tahab läbi lüüa, siis ta peab suutma tekitada vastavaid impressioone — oma kõlalise külje kaudu.

Sellest seisukohast on head mitmed tarvitusele võetud sõnad, näit. *roim*, *relv*, *laup*, *laip*, *veenduma* jne. Kuid need sõnad on õnneliku inspiratsiooni tulemus: seda kinnitab A. ise. Siin on tegu rohkem kunstilise loominguga kui kunstliku kombineerimisega. Et kombineerimine sihile ei vii, seda näib kinnitavat terve rida A. poolt loodud sõnu. Mis kõige pahem, niiviisi kombineerides ei tabata õiget stiili.

A. arvates on sõnad, mida ta tahab asendada uutega, „kas valesti loodud, või ebatäpsed, või inetumad, naeruväärsed kõla ja kokkusaade poolest“ 65). Säärastena esitagem: *tuleriit*, *surnukeha*, *puusärk* (*sark*), *südametunnistus* (*süüme*), *sunnitöö*, *silmatera*, *muinasjutt*, *unenägu* (*ulm*) 66), *kirjatäht* (*aabe*), *puuvili* (*naum*), *otsekohene* (*siiras*), *armukade* (*jallis*) 67), *vanaisa* (*taav*) *lapselaps* (*neep*); *hukka mõistma* (*taunima*), *kaasa avitama* (*kaavitama*), *meelde tuletama* (*meenutama*), *ära andma* (*reetma*), *tagasi tulema* (*naasma*) jne. 68).

Meie ei tunne hästi, mida võiksime rahvaloomingus valeks nimetada. Ka sõnade ilu objektiivne eelistamine jäägu siia paika. Tahaksime aga öelda, et enamus neist sõnust on üllisisukad. Loeteldud sõnad seda peaaegu erandita, neile lisaks veel näiteina sõnad nagu *ajalugu*, *jalgrada*, *ämblikuvõrk*, *andeks andma* jne. Uued vasted, nii palju kui neid on, ei tekita oma kõlalise küljega mingit impressiooni. Ometi saaksime seda eriti siinkohal nõuda, sest tegu on enam-vähem „konkreet“-mõistetega.

Esteetilises mõttes ainuke usaldatav looja on siin — rahvas. Ainult rahvaloomingus luuakse stil, mille ühtlust garanteerib rahva vaimu ühtlus. Igaüks, kes on süvenenud häälikulugudesse, peab tunnustama seal viimseid finesse. Kombineeritud sõnu me hästi ei julge kõigile

62) KUÄV.

63) E. Kirj. 1912, lk. 7.

64) Zur Psychologie landläufiger Sprachästhetik, ajakirjas „Zeitschrift für Ästhetik“ 1925 (lk. 351 jm.).

65) KUÄV, lk. 67.

66) A. Annisti poolt esitatud.

67) K. A. Hermanni poolt esitatud.

68) Vt. KUÄV, 100 uut tüvisõna, jne.

vastuvõetavaks pidada: neil puudub osakenegi „tuleproovist“, tollest vormide ja sõnakujude vastastikusest võitlusest, mis alles annab lõpliku ja ühtlasi ka esteetilise kuju ja häälikulise sümboliseerimisvõime.

Olgu liitsõnade eufooniaga kuidas tahes, nimetatagu neid keelelisteks „rumalusteks ja koletisteks“, kuid oma kaheldava esteetilise „vääriltuse“ kõrval neil on kahtlemata hüve: stiilsus. Igatahes enam kui ajaloota ja „dokumentideta“ sõnad nad vastavad nõudele: „koguterviku üksikosad teatud kindla tendentsi mõttes kõlavad igal pool kokku“⁶⁹). Seda tahaksime siin eriti alla kriipsutada, eriti ka järeldust: „... ja sellisena igal loomal on oma ilu: pole mingit mõtet vaielda, kumb on ilusam: kass või koer“⁷⁰).

9.

A. lahutab iluprintsiibi kõigist teistest printsiipidest. Tema järgi keel on masin, mida laboratooriumis valmistatakse ja „tarvitajaskonnale“ üle antakse. Niisugust seisukohta on aga raske kaitsta. Uuemad voolud üldkeeleteaduses vaatavad keele ajalooloole kui vaimsete väljendusvormide ajalooloole. Idealism eesotsas K. Vossleriga⁷¹) leiab, et keel ja kõne pole midagi antut ja valmisolevat, tükeldatud lauseisse, sõnusse, silpidesse ja häälikuisse, vaid keel on tegevus (Tätigkeit, Energiea)⁷²), pidev vaimne tegevus. Keel saadakse kollektiivsest tegevusest, koostööst, kus igaüks on looja. Ja mis eriti tähtis: iga keeleline tõde on ühtlasi ka kunstiline tõde, täis tähendust ja ilu. Igaüks meist on kunstnik ja looja. Ilma vähemalt esteetilise sümpatiseerimiseta ei sünni keeles ka kõige pisemat häälikumuutust. Valmis mehhanism, mida A. pakub, on idealistlikust seisukohast — surm. On raske aktsepteerida kitsalt haaravat esteetilist printsiipi, mis eraldatuna kõigist tavalises mõttes õigekeelsust juhtivatest printsiipidest nendega võitleb, polemiseerib, neid salgab ja nendega vastuolus olles üksikasjadesse takerdub. Idealistlik kõikehaarav printsiip pakub meile lähtekoha esteetilisele kriteeriumile jõudmiseks: ta näitab ilu ja otstarbekuse paratamatule seoses-olekule.

Meile jääb üle käsitleda keele ilu ainult stiili ja ornamentlikkuse seisukohast, tõmmates võrdjooni arhitektuuriga. Estetika asub seisukohal, et tõeliselt ilus ornament on lahutamatu läbi kasvanud mingi praktilise ideega, on seotud kasulikuga⁷³). Rääkides ornamentlikkusest keeles mõtleme siin ornamenti, mil pole muud otstarvet; ja lihtsalt kui lisandit, „kaunistist“, mis aga iseeneses võib olla niihästi „kaunis“ kui „mitte-kaunis“.

69) E. Černaj, Zeitschr. f. Ästh. 1925, lk. 363.

70) Sealsamas.

71) Positivismus und Idealismus, 1914 (lüh. Pos. u. Id.); Sprachphilosophie, 1923.

72) Pos. u. Id., lk. 10—49.

73) Sprachphilosophie, lk. 253—256.

Nagu ehituskunstis, nii on ka keeles ornamendi olemasolu otstarve täiesti relatiivne. See on stiilide, arengu ja oskuse küsimus. „Mida enam mingi keelevorm oma aktuaalsest arusaadavuse otstarbest võõrutatakse, seda enam satub ta ornamentaalsusse,“ väidab Vossler. Ja puhtakujulist ornamentit ei sallita.

Siit saame mingi otsustuse: ilusaks tuleb pidada keeles seda, mida just parajasti tarvis läheb. Kõik ülearune on ebaesteetiline: ta muutub korduva tarvitamise puhul otse vastikuks kui liigne ballast. Ja seda isegi siis, kui ta iseeneses ka kui-tahes „esteetiline“ oleks! Keel on kogu aja ja pidevalt välja heitnud ornamente, kui neid pole enam peetud kandvateks sammasteks.

Siit saame ka kriteeriumi keele ilu jaoks: esteetilise sidumine otstarbekusega. Ainult sellest küljest saame läheneda keele ilu probleemile tagajärjekamalt.

Ei peaks tulema kellelegi mõttesegi hakata pidama mingisuguseid proportsioonilisi „eksimusi“ ja häälikute kordumisi inetuks, kui nad on paratamatud oma asendamatuses; kui lühemalt lihtsalt ei osata, ilma tähenduslikku funktsiooni kahjustamata. Alles siitkaudu jõuame illusiooni-vabale esteetilise kriteeriumile. Iluprintsiip sellisel kujul, nagu A. teda esitab ja põhjendab, jääb oma isoleeritusega ja kõikvõimsusega õhku rippuma. Ta kehastab eneses ainult subjektiivse maitse pingutusi, võitlusi, võnkumisi ja vastuolusid. Oma olulisemas osas baseerub niisugune esteetiline printsiip samal emotsionaalsel illusioonil, mille järgi me hukka mõistame lauseid murdeliste vormide pärast, kuid sealsamas täpselt samakujulisi vorme teises lausestamis-mooduses ise tarvitades „peeneks“ peame.

10.

Nii jõuame ühtlasi välja sellele, et otsustajaks keele ilu üle jääb rahvas, keele-loomingu ja -arengu aeglates protsessis. Revolutsiooniline ning hüppeline keele arendamine vaevalt viib sihile. Mis puutub aga keele peenimate varjundite loomisse, ühis- ja kirjakeele kindlaks kujundamisse jne., siis võime selle usaldada sõnataidurite hooleks. See on ka idealistliku keeleteaduse seisukoht, millele palju vastu väita ei ole: keelt ta ideaalses täiuses loob suur kirjanik, kui oma ajajärgu keelelise maitse kehastus⁷⁴⁾. Just keele niisugune rakendamine näitab keele ulatust, võimalusi ja ta „peidetud ilu, mis ootab vaid geniaalselt taidurit“⁷⁵⁾. Ja tõepoolest, kui vaatleme keeleuudenduse tule-

74) K. Vossler, Sprachphilosophie, lk. 15.

75) E. Černaj järgi.

muste praktilist rakendamist näit. meie uuemas luules, siis me ei leia seal palju, mis A. iluprintsiibi tõelikku ning objektiivsemat kehtivust laseks kinnitada või tõestada. Küll aga peame tunnustama, et vanemad meistrid on „... vanade, olevate värvide segamise, lahutamise ja liitmise abil saavutanud senitundmatuid värvitoone ja -varjundeid“⁷⁶⁾.

Ja lõpuks ollakse välja jõudnud sinna, et „... keeleteaduse oma autoriteetsete edustajate kaudu [idealism eesotsas K. Vossleriga] eitab oma õigust määravalt osa võtta õigekeelsuse saatusest... Kirjanikul olgu kirjakeele suhtes öelda viimane sõna“⁷⁷⁾. Keeleteadlane saab talle ainult abiks olla — ideaalses koostöös: „Olgu vastutada keeleteadlasel... keele tõe eest, kirjanikul-sõnataiduril — keele ilu eest!“⁷⁸⁾.

Ainult see saab olla ja tegelikult ongi ainuke vastuvõetav lahendus. Sest me märkame otsekohe, et kunstilise loomingu mitmepalgus ei ammuta midagi esteetilisest printsiibist. Aavik isegi satub varsti teooria ja praktika vastuoludesse, kui süveneb sõnakunsti võimalustesse. Nii piiblitõlget arvustades (a. 1912) A. oleks tahtnud näha, et mõned sõnad ja ütlused oleksid ka uues tõlkes vanal kujul alles jäetud... Näit.: ... *aga aganad võtab ta... ära põletada pro ... põletab ta...* jne.⁷⁹⁾.

Niisugused lepitavad kohad näitavad veel kord, kui ebamääraselt on rajatud ja suunatud A. esteetiline printsiip. Ühtlasi selgub niihästi sellise esteetilise printsiibi võimatus kui ka üldse keeleteadlase võimetus ette dikteerida keele ilu. Keele ilu seisukohast jääb keeleteadlasele ainult olevat keelt arvustada.

11.

Lõpuks tahaksime lühidalt kokku võtta seisukohti, millele jõudsim. Kõigepealt, mis puutub esteetilisse printsiipi iseeneses, siis jõuame selle vastuvõetavuse suurema õigustuse eitamisele. A. enese esteetilised otsustused ei ole kooskõlas omavahel, juba sellepärast ei saa juttu olla objektiivselt maksvaist ning seda maksvust taotlevaist esteetilisist otsustusist: see peaks antud juhul baseeruma ühtlasel ning vasturääkimatul esteetiliste kaalutluste ja otsustuste pideval joonel. Puudub sügavamalt läbi tuntud kredo. Edasi — objektiivne ja subjektiivne häälikute suurem või vähem ilu on enamasti ainult kujutelu, moe-

76) A. H. T a m m s a a r e, Keelest ja luulest.

77) J. M ä g i s t e, Keelekultuur I, 1928—29, lk. 22.

78) Sealsamas.

79) E. Kirj. 1912, lk. 320.

illusioon ja uudusest tingitud veetus. Ei saa leppida esteetilise printsiibiga, mis ei lähtu mingist seisukohast, muust kui ainult ei mingit pidepunkti pakkuvast väga ebamäärasest ilumõistest. Lisaks kõigele arvestame mitmelt poolt tehtud häälikute eufoonilisi hinnanguid, mis hoopiski ühte ei lange A. omadega, ja esteetika seisukohti, mille järgi esteetilised hindamised paratamatult jäävad subjektiivseks. Kui üldkeeleteaduses (näit. idealism) lähtutakse millestki kindlast, keelest kui stiililisest loomingu- ja nii välja jõutakse keele kõik-esteetilisusele, siis A. esteetiline printsiip isoleerib end isegi teistest keelelistest printsiipidest; sellisena on meil teda raske aktsepteerida. Ja A. printsiibi aluslauseid, proportsiooninõue, laseb enesele vaadata kui subjektiivsele maitseotsustusele.

Meie seame lähtekohtadena üles stiiliühtluse ja otstarbekuse. Need mõlemad nõuded sulavad ülihästi teineteise: mõlemate algpõhjuseks ja eeltingimuseks on rahva keeleline loomine ja arenemine. Loodud vormide omavaheline võitlus ja keele praktiline ja elav kasustamine lihvib mõlemad küljed niivõrd välja, et me kõige enam just rahva kui ühtlase vaimuse loomingu kummaski suhtes võime usaldada. Ja mis on olulisim: esteetilisest keeles ei saagi olla ilma otstarbekuse ja stiiliühtlusega: ornament peab õigustama oma olemasolu ühelt poolt otstarbekusega, teiselt poolt aga sobivusega üldstiili. Kui vaatleme A. keeleuuendust keele üldstiili seisukohast, siis me ei julge väita, et seal sellest seisukohast palju sobivat oleks: võib olla vaid juhuslikke kokkusattumusi.

Ja lõpuks, keel ei ole ju mitte ainult kunstiloomingu vahendiks, instrumendiks, nagu A. väidab; esijoonel ta on ikkagi igapäevane vahend mõtete väljendamiseks. Sellena ta peab teinima eeskätt otstarbekust: lühidust, selgust, eristamisvõimalusi jne. Mis puutub aga rahva poolt loodud keele viimistlemisse, ta „ideaalsesse täiuslikkusesse“, siis see jäägu sõnataiduri hooleks.

Niisiis: esteetilisest keeles jõuame otstarbekuse ja üldstiili kaudu. Muu ilu jaoks meil puudub enamalt jaolt kriteerium ja tugipunkt.

Ja ometi! Kuigi ei saa nõustuda A. esteetilise printsiibi lähtekohaga ega rakendamise ega leppida keelte teadliku nivelleerimisega mõõdetud ja kaalutud proportsioones, kuigi meie kogu olemus tõrgub sellise iluprintsiibi ja ta rakendamise puhul — siiski peame siinkohal tunnustama esteetilise printsiibi suurt viljakust.

Veerandsaja aasta vältel on tehtud palju tööd: on tehtud palju ettepanekuid, millest suur hulk on tarvitusele võetud, on revideeritud lauseehitust jne.

Tähtis aga on kogu loos, seda tahaksime küll alla kriipsutada, et praktiliselt on keele uuendamises võimalik olnud nihkumine ühelt printsiibilt teisele: seda, mida Aavik on esitanud ilu-kaalutlustel, on rahvas vastu võtnud praktilisuse, lühemuse ja otstarbekuse kaalutlustel. Niisiis võlgneb eesti ühis- ja kirja-keele uuendamisloo mitmeti tähelepandav võit tänu põhjusele, mis algul oli triumfeeriv ja avalik, hiljem aga ikka enam ja enam varjatud ja salajane — esteetilisele printsiibile.

(Lõpp.)

R. Alekõrs.

„SE VELLE LÜTSEPPA JANI ELLO KÄÜK SIIN MA PÄÄL EHK SÄÄL TAIWAN“.

Kirikuõpetaja Joh. Hiiemets on hiljuti „Postimehe“ joonealuses ja pärast eriraamatuna avaldanud ilukirjandusliku laadiga teose „Taeva Jaan“, mis kujutab omaaegse vennastekoguduse tegelase, Vana-Roosa talupoja Lütsepa Jaani „prohvetlikku“ elukäiku. Teose idee on autor leidnud vennastekoguduse ajaloo uurimisel vastavast rahvatraditsioonist ja ajaloolisist allikaist, eriti aga Jaani käsikirjalisest eluloost, millest talle kätte on puutunud küll „üksainus koltunud leht“. Eelmises „Eesti Kirjanduse“ numbris „Taeva Jaani“ arvustades on kirjanik Ed. Hubel õieti märkinud teose üldist abstraktsust ja mõtete ning väljenduste liigset tänapäevsust. Teisest küljest aga tunnustab arvustaja teose aineuudsust, sest siin on esmakordselt ilukirjanduslikule käsitlusele võetud vennastekoguduse-liikumine oma haruldaselt põnevate probleemidega ja huvitavate inimsaastustega. Isegi käesolev prohvetilugu oleks arvustaja arvates väärinud romaani ulatust — ja kindlasti ka suuremat kirjanduslikku meistikätt. „Aga küllap Hiiemetsa teos annab mõnele teisele meie kirjanikest selleks ergutust,“ ennustab kirjanik, kellele endale on säärased küsimused olnud alati väga südame lähedased.

Nii arvustaja kui ka autor mainivad ilmse kahjutundega Lütsepa Jaani tõelise elulookirjelduse kaotsiminekut. Arvustajale resp. uurijale oleks algkäsikiri pakkunud pidepunkti teose ajaloolise ja psühholoogilise ehtsuse kontrollimiseks, autorile võib-olla esitanud ehtsamaid motiive jutustuse

ülesehitamiseks. Kaotust kahetseb mõni muugi uurija, kindlasti ka Hiiemetsa teose lugeja ja igauks, kes seisab kontaktis meie ajalooliste teadusalade uurimisviljaga. Neid huve arvestades julgeb allakirjutanu arhiivide peidetusest välja tuua tõelise Lüütsepa Jaani eluloo, mis on õnneks siiski veel säilinud, ja pakkuda muidki lisandeid sama küsimuse selgitamiseks. See oleks ka üheks esimeseks katseks trükis avaldada meie vennastekoguduse vähetuntud käsikirju, mis peaksid edaspidi tulema ulatuslikumale väljaandmisele.

Kuid Lüütsepa Jaani elulugu pole meil ainus omalaadiline, vaid see kuulub vennastekoguduse autobiograafiate laialdasse süsteemi. Neid on tänapäevalegi säilinud üsna rohkesti, enamikus küll tõlgetena saksa keelest, nende hulgas siiski kümnekond algupärast, mis vastava isiku elukäigu kõrval kujutavad ka laiemalt kaasaegseid olusuhteid. Elulugusid loeti palvemajas ametlikult ja kodustes ringkondades, ühtlasi kopeeriti neid käsitsi ja läkitati aastakümneid käest kätte. Seda teed on liikunud ka Lüütsepa Jaani prohvetilugu. Kuid isegi välismaale saadeti käsikirju, saades vahel vastutasuks vägagi eksootilisi misjonikirjeldusi. Ka trükiti neid vennastekoguduse ajakirjas „Nachrichten aus der Brüdergemeine“, kuhu on pääsenud mitme meie maalgi teetsenud „saksa venna“ elulugu, aga varakult ka mõned eestlaste autobiograafiad, mis on seega meie esimesed representandid „väliskirjanduses“.

Ametlikule suunale vastuvõtavaist elulugudest erineb Lüütsepa Jaani „elokokäik“ siiski märgatavalt oma suure prohvetlikkusega ja ebatavalise sündmuste käiguga. Kui selle lugemise pärast on palvevendi sõidelnud Rõuge pastor 1868. aastal ¹⁾, siis ei pooldanud seda vist ka vennastekoguduse enda juhtivad tegelased, sest kirjeldus oli liiga ebatavaline ja liialduslik, mis võis kergesti tekitada korratusi rahva normaalses usuelus. Aga just nende omaduste pärast meeldis see rahvale, nagu järjest muudki ebasobivad teosed tikkusid vennastekoguduse muhendatud kultuuripinnale. Nõnda mäletab vana rahvaluulekogu J. Gutves, et Lüütsepa Jaani elulugu olnud Jaanimäe palvemajas kuulajajale meelepäraseks palaks, mida lugenud eriti palvevend Vaarkalli Jakob, loo pikkuse pärast isegi mitmel palvetunnil ²⁾.

Usuliialduslikke prohvetilugusid ilmnes vennastekoguduse liikumises siiski üsna mitmel korral. Ülepingutatud palveharudes või piinavas endasüüdistuses jõudsid paljudki haiglaste

1) „Taeva Jaani“ eessõnas.

2) ERA II 143, 307 < Rõuge — J. Gutves (1936).

visioonide nägemiseni. See sündis herrnhuutliku voolu algusaegadel 1740-ndail aastail ja eriti ulatuslikult uuel „ärkamisajal“, XIX sajandi esimesel veerandil, mil kujunes koguni eriline „taevakäijate“ liikumine³⁾. Avatud taevast ja eriti mõisaksu põrgus vaevlemas nägid juba 1740-ndail aastail sama Rõuge kihelkonna prohveti Tallima Paabu kaaslased, kelle tegevus viis kokkupõrkeni mõisameestega ja süüdlaste raske karistamiseni⁴⁾. Need andmed on olnud ka Hiiemetsal käepärased „Taeva Jaani“ sotsiaalse tausta kujutamisel. Üksikuid taevast ja põrguskäimise lugusid on juhtunud siin-seal hiljemgi, eriti rohkesti veel mineva sajandi lõpukümnendel Lääne-Eesti lahkusulistete tegevuses, ja need kestavad kohati tänapäevalgi. Seega on Lüütsepa Jaani lugu üsna tüüpiline endasarnaste seas. Esitagem näitena üks rahvamälestuslik ülestähend, milles mainitakse ka Lüütsepa Jaani lugu.

Tihti on juhtunud, et inimesed, kes mõni aeg varju surmas viibinud, ülesärgates kõiksuguseid imelikusi juhtumisi ja nägemisi ütlevad endid näinud olevad. Harjumaal Jüri kihelkonnas jutustas keegi „suur Hans“ oma viibimesest „seal ilmas“ palju keerulisi lugusid; muu seas ka seda, et keegi endine valla tallitaja praegu taeva ja maa vahe peal tee ääres kõrtsu pidavad! —

Ühe Keila poolt mehe jutustused sess asjas olla koguni raamatuna välja antud.

Üks Alutaguse mees olnud kolm aastad rängaste haige, nõnda et tema nahk olnud ihu pealt juba kõik ära õerunud. Tihti valvatud teda, et surm juba üsna ligi on. Viimaks kutsutud ligidalt ja kaugemalt sugulasedgi kokku, sest et haige lugu koguni pahaks muutnud. Sugalased tulnud, seisnud sureia voodi ümber ja näinud, et ta korra tõmbanud hinge ja sellepeale jäänud kõik vagaseks. Ainult kõri liigutanud vahel harvast. Nõnda kestnud arvata 1½ tundi, siis tõusnud haige istukile ja hakanud paluma ja kiitma Jumalad. Hakanud selle järele paremaks saama ja viimaks saanud üsna terveks. Kõrisesse peale jutustanud ta, et tema näinud ennast sell ajal, kui ta hingamine kadunud olnud, ühes kohas, kus hulk valges riides inimesi olnud; need laulnud ja palunud kõige ilma patude eest; üks ütelnud temale: „Kui tuleb üks mees ja sülitab kolm korda maha, siis võta sina kolm korda sõrmega seda sülg ja pane oma suhu — siis saad terveks.“ Tema teinud seda ja saanudki terveks. Kõik mis ta aga seal näinud ei ole kästus rääkida.

Üks Riiamaa mees olnud haige, surnud ära, pandud juba puusärki. Mees tõusnud aga uueste hinge. Tema jutustanud oma nägemistest teises ilmas palju lugusi. Asi sai kuulsaks. Ligidalt ja kaugelt tulid palju rahvast mehe jutustamisi pealt kuulma. Mees pidi jutustama hommikust õhtuni. Mees jutustasgi. Rahvast tuli ikka rohkem. Tuli siis kui tall kuulmiseks rohkem aega oli — pühapäeval. Kirikud ja palvemajad jäivad tühjaks — kõik tulid mehe jutustusi kuulma. Õpetajate meel sai pahaseks, kuulutasid kantsli pealt, et kõik see olla tühi lora, mis mees jutustab. Aga ega ta tühi lora ka ei olnud, sest mees rääkis

3) Vt. minu kirjutist „Taevakäijad“ koguteoses „Kaleviste mailt“, lk. 123—176. Tartu, 1935. — O. Sild, Üksikasju taevakäijate liikumise mõningate säilinud kohtuaktide valgustusel. „Usutead. Ajakiri“ 1935, nr. 4.

4) O. Sild, Tallima Paap. „Usutead. Ajakiri“ 1929, nr. 3/4.

ikka nõnna Jumalikust asjadest, hästi ilusaste rääkis, aga üht asja, ütles, ei lubatud rääkida. Ei tea, mis asi see võis olla?... Aga, näe, õpetajate meeled said kord pahaks, miks nad sõgedad suure õhinaga enam kirikusse ei läinud. Ütlesidki, et mehe jutt on selge lora...

E 33 891/3 < Narva l. — J. Sirdnak (1897).

Tekst on üles tähendatud Narvas ja näitab Lüütsepa Jaani loo kaja isegi Põhja-Eestis. Sellega sarnleb suuresti ka Alutaguse mehe varjusurmalugu. Kuid Keila mehe ilmutusjutt olevat ilmunud koguni eriraamatuna! Olen seda mujaltki kuulnud, kuid seni mitte leidnud raamatut, kui see üldse eksisteerib. Küll aga on „Keila mehe unenäost“ säilinud mitu käsikirjalist koopiat, üks isegi Riias Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde raamatukogus, kuhu see on sattunud arvatavasti kirikuilemuste kaudu, kes ka näisid asja vastu huvi tundvat. Käsi-kiri põlvneb mineva sajandi 80-ndaist aastaist ja on koopiates tsirkuleerinud üsnagi laias ulatuses, pakkudes rahvale kõneainet nii kirikuvärravas kui kõrtsileiti ees. Seda on liidetud ühte kausta ka maagiliste „taevakirjadega“. Sisu moodustab ühe usuvaenulise talumehe patukahetsuslik ilmutus-unenägu, mis on nähtud pärast kestvaid prassimisi ja usuteotamisi. Jutustaja realistlik kujutamisoskus ja piltide värvikus meenutab tõepoolest veidi Dante pörgustseene. Muidugi kajastavad piinapaikade pildid ka kaasaegseid kirikuelulisi ja ühiskondlikke päevaküsimusi.

Kõigi nende visionäride seletused taeva õndsusest ja pörgu koledustest on tõeliselt hoopis sisurikkamad kui Lüütsepa Jaani kirjeldused. Viimastele on Hiimets pidanud omalt poolt tublisti lisa andma (lk. 57—61 täiel määral). Aga laskem Jaani ennast kõnelda oma nägemustest.

Se Welle Lüitseppa Jani ello käüf siin ma pääl ehf Sääl taiwan om sündinu 1792 as ütš kallis jut ehf lugut, oh armas Jeesus ahwita mo omnia talli wainoaga Minna näije ülli äktsijelt siin ütte pari Wellitsid Jeesusje armun elawat neijt saije ma wäega põllebus sis löppi kit mo wanna loom ärra ja minna tuje selget wahitset meelt ja jöand, Sis ütliwa mulle wellitse ütš wäikene loggotussekenne, Se olli kõuge ferriko man ütš nädal aigo wahhet olli sis kui minno sinna kutsuti se himmo palli ifkes minno soamen wäega ja tulli aig mul fätte et piddi sinna tullesma es anna lubba Jeesus mul sinna tulla sis olli meel mul hündmata ello sure pattu sis hard Düniš-teggija weel minno kinni ja laff mul ütte rashe risti kanda minno ihho man tel ihhol olli hädda käen sis olli jure hädda sisjen Pöimu kuu päival sis kui jo suur wallo wöimust wöt sis üttel ütš hääl mulle kolme päiwa perrast peat ja ärra koolma sis käänti mul kit himmo ärra koolda ja kui kolmas päiw tössi sis paist se ni illujasta minno päle se olli se perramanne päiw sis saije ma üttel silma pilgul kolme taiwa läbbi sis olli minna jeddamaid lohtu een sis näije minna omnia pattu ni jure ollewat kui es jöntwa omnia filmaga ülle kaja kui suur hull neid olli sis üttel ütš hääl mulle kae ne omnia kit sinno pattu neide eest peat sinna Pörgutte minnema ja ma ütli häle wasta kuis ma woi Pörgutte minna minna loije Namatut ja peije palwuit sis üttel se hääl mulle mes jest kasso olli kui sa es ella ni kui firri üttep se päle saije kit lotus otja ei abbi kuffi, Sis tulli himmo Pörgute minna kui Jummalala jöonna ärra wöeti, Sis läitfi minna joosten ja karraten

Börgu pole sis näije minna suurd hulka Rahwast ma lätsi rahwa mamno ja saisi neide man ja kaije neide man neid olli Luhhat pinnikoormat laijute ja piute ja neil olli kif mõistus ärra wöetu es woi kõnnelda ei ka mõista middate meelde tulla ei ka henda liguta ni kui kiwwi siin ilma pääl saisiwa kalg ja kolu ni saisiwa ne pattase henge ja olli neil üts näggo ja ütte jure ja musta ja pimme kae; Sis kaije ma ülle sälja olli üts suur täht je paist päiwa näol sis je olli ni arwata kui üts jüllli alla minna kui tun[s]d] aiga weel oodda sis saap wiimne päiw tulles sis sawa nemma Börgute je om neide lotus päle je lätsi minna häle pole neide mant ärra, Sis näije ma ütte hulga rahwast jalgu pääl saisiwat ja neide pä laest jalla tallani kattetu ja saisiwa ja neide röiwa olliwä ni paistwa ja tuhhat kõrd wallusampa kui je taitwa päiwa Walgus ja saisiwa Bõrin ma kaije kül terrawast ja tahtje nätta sada kes neide kesken olnes päle je kuli minna häält ke Bõrin olliwä, Sis lauliwä mo küllen tenimata latje ni wäega illuaste jest Bõrigust hulgaft

oh kae mõtja puije päle
neist wõit ja arwo sada ka
ehk kae mõtja koo päle
neist jaat ja henda nätta
kui koo paistwa mõtja seen
ja omma walge korega
Ni paistwa wona rahwas ka

oh kuluta ilma pääl latfi jatnast ja üttel jure hälega oh kae je om je rahwas mes ilma pääl kutsuti pühha rahwas, Sis tulli mul üts tüt maat joošta ma tahtje pörgute minna sis tulli ni suur tulli mo wasta lei otja es ka weerd es näe je palli ni förgete ülles pole je olli üllewan hääll poolt kui kaije ma kas ma wõis läbbi sada se päle kani ümbre- ja kaije ille ma ja kai jään olli üts Taiwas kun saisi se wiimse päiwa täht weel jään näije minna selget kullast treppi je paist ni illuaste et ei woi ärra ütelda sis jost ma ni nobbedaste säält ülles jedda treppi möda ja jäije treppi lawwa päie saisma ja näije wahtset Jerusalemi ei jöwäwa teel sest kõnnelda ei ka meel mõista kui juurd autwo weel jään näije es olle sääl kül päiwa ei ka täht se liin waist ni selgest auwusjest kui kallsi kiwwi helgasi jen üllematsen Jerusalemin, Päle näije ma üts suur jöggi jooft põhja poolt je wessi olli lämni ja süktaw ja jookswa ja ma es näe kui ma je we sisse jate sääl we al olli üts pure ja je pure olli wäega nõrg ja wolas wessi painut je olli nõrg we sissen küll olli wessi paks al ja pääl ja mo kae ja jalla olli je purde man kinni je wessi jooft küll kangeste ülle ma peije purde mant kinni es uppu es hämme oh minno armas jöame henge peijukenne oh kána ümbre pattane nüüd ikke jedda hädda ja pörgo wallo üllemast mes minno heng sääl kannat mes wallo tulli mulle weel ma saisi ütte paiga pääl sääl olli pörgo wallo mul ne ilma kallestetu ja Jummalä jonna riwuta sis es tulles meelde mulle muud kui selge wallo otjata kui olles meelde tulnu, Jesukenne nink temma kannatus kül olles henda kostutanu sis kani silmi ülles ma kui jo suur wallo mul olli sis näije minna ütte innimijt je kihha olli kallisi ent es ja abbi kostge sis olli mul ni suur wallo kui jedda aastat ilma pääl kae ja jalla kinni löidetu ja palja ihhoga mahha jätetu Raud harja pääl es olle minga abbi Tännita ja pallas tulle kirren, kun wa[llu] ilma löpmata es olle pääsemist ja aig igaw olli sis tulli mul se meelde kun ma parhilla olle sis kui ma jure hädda sissen olli olles ma weel sinna ilma sanu kun ma enne olli sis olli wallo weel suremb es pääse ennamb ärra säält sis ütti sääl wallo sissin oh olles ma sanu ma päle ma olles jedda aastat palja ihhoga Raud harja pääl põlwile ollu kui taitwan ilma Sunnisteegijata nüüd olli je waitwa ots sis hallest je helde Armas Jssand sääl wahijest Jerusalemist ja üttel minne nüüd ilma sisse ja kuluta ilma sissen mes ja näije ja ella ni kawwa ma pääl kui jo lihha jo säljast ärra jüwwas sis kaije minna ma päle löise ihho ärra koolu ollewat ja kif olli kanges jänu seni

kui taiman olli jo olli ihho ärra ehhtein koolias mösto ja lautsile pantu kui ma näije se ihho minga mösti olli selge wiin se olli löigusse kuul röa põimo ajal ütš terve päiw minno arma heuge fe jedda naarus peap jaap esji onman ellon jedda weel näggema, Minno arma fe teije jedda fultete minna ei olle jedda ilma fõame walloda juttustanu kui ma kellefe jutustia jis ka mo jüdda itsep nii kui minna jedda onman waimun olle nannu ja kuulnu. Dts.

Käsikiri leidub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis⁵⁾ ja on kopeeritud tõenäoliselt alles mineva sajandi teisel poolel. Säilitatud on küll vana kirjaviis, aga seda tehti ikka muistseid käsikirju kopeerides. Koopia vanust võib oletada paberi ja kirjatehnika järgi, samuti sellest, et eluloost ettepoole on paigutatud muinasjutt Kalevipoja põrguskäimisest, mis on proosaline ümberjutustus Kreutzwaldi eepose vastavast laulust. See on kirjutatud küll teise käekirjaga ja arvatavasti hiljem, aga ajaline vahe ei näi olevat kuigi suur. Väikeses formaadis käsikiri suudab päris algusse mahutada veel nõidususulise „taevakirja“ ja kirjelduse „12 juuda suguharu nuhtlusest“, missuguseid „raamatuid“ liikus meil XIX sajandi algul väga elavalt ja mis majutasid endid üsna koduselt ka vennastekoguduse „puhta õpetuse“ käsikirjadesse. Lüütsepa Jaani eluloole järgnevad veel mõned vaimulikud laulud ilmselt vennastekoguduse laadis. Tervet seda huvitavat rahvakirjanduslikku „koguteost“ on üsna rohkesti loetud, mida näitavad määritud ja kulunud lehed.

Üldiselt pole „ellockäük“ kuigi üksikasjaline, siiski huvitav oma pihtimusliku tooniga ja mõnegi elava pildiga. Mina-tooniline kõnelemisviis põlvneb arvatavasti Jaanilt endalt, sest käesolev koopia pole vist kuigi palju erinev kunagisest algkäsikirjast. Isegi rahvatraditsiooni on kandunud kirjelduse üldjooned ja mitmed detailidki. Neid on vist Hiimetski kasustanud, seetõttu pole tal kuigi palju puudu jäänud eluloo kõigi motiivide rakendamisest. Või on jutt säilinud ainsast lehest ainult huvitav kirjanduslik võte?

Esitatud eluloost näeme, et Jaan on olnud varem ilmlik ja alles varjusurma eel hakanud muutuma. Tõeline murrang algas alles haiguses ja lõpliku pöördumise põhjustas taeva ilu ja põrgu koleduste nägemine. Visioonide ulatus pole eriliselt suur, vaid piirdub piibllilaadiliste ja tõsieluliste nägemuspiltidega. Iseloomustavaks jooneks herrnhuutlaste eneseülistamisele on „püha rahva“ asumine taeva aupaistes ja traditsioonilise „valgete kõivude“ kiidulaulu ettekandmine. Huvitav on motiiv taevaränduri hädadest jooksva veel ja kitsal purdel, millel näib olevat teatud sarnasust igivana „hingelooma“ rännuloo muistendiga. Prohvetlikult hüperboolsena kõlab tõotus — põrguminekku ase-

5) Hurda kogu 43:6.

mel lamada 100 aastat palja ihuga raudharjal, samuti lubadus eluiga pikendada seni, kui liha seljast ära süüakse.

Lüütsepa Jaani harukordne elukäik on andnudki rahvatraditsioonis saagalise järelarengu. See võiks pakkuda mõndki huvitavat joont tõsielulise ning kirjalikult fikseeritud motiivi rahvaluulestumise kohta, kui oleks ainult rohkem sellekohaseid variantide ülestähendeid.

Lüütsepa Jaan.

Võru kreisis, Hargla kihelkonnas, Vastse-Roosa vallas on Lüütsepa talu, kus 19. aastasaja hakul üks Vennastekoguduse lugeja nimega Jaan elas, kellest järgmist lugu jutustatakse: Lüütsepa Jaan oli kuulus ettelugeja, keda igamees auustas ja täieste vagaks pidas; ka Jaani arvamised enese kohta ei olnud mitte teised. Ta lootis kindlaste taevasse saada, sest üks kõik tema kuulajad sedasama arvanud. Jaan ei olnud veel üle viiekümne aasta, kui surm tema ära kutsus. Senni kui ihu lautsil (surnu voodis) oli, kirstupanemise päevani, rändas hing taeva värava ette ja palus sisselaskmist, kuid ei lubatud sisse minna. Taeva väraval öeldi Jaanile, et ta põrgusse peab minema. Jaan palus vastu ja ütles: Ma olen maa pääl palju palvid teinud, eks ma selle eest saa taevasse. „Ei!“ kostis heal, „miks ei palunud sa nii, kui kohus on (kui vaija om).“ — Ei jäänud muud üle, Jaan pidi hakkama põrgu poole kõmpima. Põrgus võeti teda hirvitamisega vastu, kuid ei hakatud teda mitte piinama, vaid temale näidati järgimisi kõik piinapaigad läbi. Jaani südames tõusis igatsemine, veel kord elusse saada, et siis paremine palvid teha, et valupaigast peaseda. — Korraga hüüdis heal ülevalt: „Jaan, rutta, ihukorjust hakatakse ära koristama!“ — Puhtelised olivad juba kokku tulnud ja Jaani surnud keha hakati kirstu panema. Korraga ajas ta enese lautsil püsti ja hakkas rääkima. Puhtelised kokkusivad esiotsa väga, aga Jaan palus neid, mitte karta, „sest,“ ütles ta, „mina olen üles tõusnud.“ — Siis näitas ta üht kerarnast raamatut, mis ta taevast kaasa saanud ja mida üksigi teine ei mõistnud lahti teha. Sellesse raamatusse olivad üles pandud kõik arstirohud ja abinõud, millega tema palju terveks tegi. Ka oli talle taevast antud kolm sõna, mida tema kellelegi ei tohtinud ütelda. Kui ta sõna kuuleb, siis peab ta parajas vanaduses surema ja taeva saama, muidugi mõista, peab ta nõnda paluma „kui kohus on“. — Ütleb ta need kolm keeldud sõna kellelegi ära, siis ei sure ta enne kui liha luie pealt ära lõpeb. — Jaan pidas nüüd kangeste palvet, — ei mitte silmakirjaks, ja aitas kõiksugu haigeid ja vaesid. Kui ta põrgu piinakohtadest rääkis, siis ta ütles sagedaste: „Ennemine käin ma sada (100) aastat palja põlvede peal raudharja (linahari) mööda, kui et ühe päeva põrgus olen.“ Jaani naine ajas igapäev kangeste peale, kunni mees viimaks need kolm taevassõna temale ära ütles. Nüüd hüüdis heal taevast: „Jaan, sa ei pea enne surema kunni sinu liha luie pealt lõpeb!“ — Lüütsepa Jaan sai väga vanaks ja ei surnud enne, kui liha luie pealt täitsa oli lõpnud. Tema surmaga kadus ka kokkukeeratud raamat. — Aastal 1855 umbes oli veel vanu inimesi, kes ütlesivad, et nad Lüütsepa Jaani veel oma silmadega on näinud ja temaga rääkinud. Minu isal oli tema elulugu täieste üles kirjutatud, kust ma seda esimest korda lugesin. Raamat on kadunud. — P. Org.

Grenzsteini kirjakogu 7 (6), 318—320. Kirjutatud 2. veebr. 1899. a. Peeter Org.

Üleskirjutaja on pärit samast ümbruskonnast ja fikseerinud nähtavasti oma nooruspõlve mälestusi. Org toob Jaani hilisemad elupäevad XIX sajandi sisse, mis on täiesti võimalik, kui eluloos mainitud 1792. aastal leidis aset varjusurma lugu. Kir-

jelduse sisu vastab üldjoontes kirjas fikseeritud eluloole. Hoo-
pis fantastiliseks aga on arendatud kirjelduse lõpposas Jaani
hilisemad elusündmused. Taevast antud kerataoline imeraamat,
millega ta võinud igasuguseid haigusi arstida, meenutab tuge-
vasti ta eva kirjade sissejuhatavat seletusmotiivi, mille
järgi imekiri ilmub mõnikord ka kerana või ümmargusse kivisse
suletult. Motiivi ülekanne lähedasisulisele prohvetiloole on küll
usutav, pealegi esinesid need kirjad vahel üheskoos. — Jaanile
antud kolm salasõna ja nende väljameelitamine naise poolt mee-
nutavad mõningaid muinasjuttude motiive, mille suunas elukäik
rahvasuus märgatavalt arenes. Lõpuks esitagem veel üks lühem
ülestähendus, mis on juba üsna vabalt edasi arendatud, kuid
sisaldab motiivi kaarnate lihasöömisest, mis seotakse pastorite
tagakiusamisega. Algtekstis see viide täiesti puudub.

Lüüdsepa Jaan surnud ära, 11 päeva olnud surnu, siis kästud vaimu
tagasi tükkida ihu sisse. Hakanud tagasi minema. Välja tulek olnud
küll kerge, aga tagasi minek väga raske, nii kui vee „ruuhede“ mine.
Pidi nii kaua olema maa pääl, kuni mustad kaarnad liha luude päält ära
söövad. Hakanud jutlusi pidama. Kirikuõpetajad kiusanud teda väga,
need olid siis mustad kaarnad.

ERA II 115, 33/4 (25) < Hargla, Mõniste v. — H. Tampere ja S.
Kutti (1935) < Juuli Valtin, 53 a.

Oleme esitanud mitmesugust materjali Lüütsepa Jaani harul-
dase prohvetiloo kohta. See on mõeldud peamiselt illustratsioo-
niks J. Hiimetsa „Taeva Jaanile“ ja selle arvustusele, ühtlasi
alustoeks probleemi edasiuurimisele. Loodetavasti võib küsi-
muse kohta leida veel lisamaterjale nii elavast rahvatraditsioo-
nist kui ka laialdasest arhiivmaterjalist.

R. Põldmäe.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Kaks nooremat luuletajat.

Bernard Kangro: Vanad majad. Luuletusi 1936–37. Eesti Kir-
janikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1937. 71 lk. Hind 2 kr. 25 s.

Heiti Talvik: Kohtupäev. Luuletusi. Eesti Kirjanikkude Liidu kir-
jastus, Tartu, 1937. 64 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Meie luuletajate kõige nooremas põlves paistis Bernard Kangro
silma juba oma esikteosega, intiimse loodusluuletuste koguga „Sonetid“.
Ükski meie poetidest, ka mitte Villem Grünthal, polnud osutanud nii
teravat silma metsa, põllu, heinamaa, soo pisidetailide jaoks. Isegi seisu-
vee lompidest leidis Kangro huvitavaid teeme, isegi nende erihustikku
oskas ta pädevalt tabada. Võib ehk väita, et „Sonettides“ vahel üksikasju
oli kuhjatud liiga rohkesti, kuid sellest hoolimata need püsisid õige
orgaaniliselt koos. Need polnud elutud pävapildid, vaid looduslõigud,
mis olid nähtud läbi erilaadse temperamendi, millele see kõik oli tõesti
eluline. Ei puudunud paiguti isegi suur joon, ängistav ja haarav sala-

pärasustunne, sügavam sümbolism. Õieti näis autor oma olemuse mitte väga laiades piirides juba nii kujunenud, et oli raske ette aimata, kas ja kuidas ta edasi areneb.

Lugedes „Vanu maju“ ei teki enam seda lõplikkuse muljet. Miski on arenemas, suund on nähtav, kuid paistab, et võib veel tulla üllatusi. Läbi autori fantaasia on hakanud puhuma hoopis avaramad tuuled. Umbjärved, rabad, sood oma kihava pisieluga ei ole enam iseloomustavad tema luulele. Ta näeb oma otsest ümbrust väga teravalt, kuid vaatab kaugemale ning aimab veelgi kaugemat. Ta ei joonista enam peene, vaheda pliiatsiga täpsakontuurilisi miniatüüre, vaid annab olulist ja sugestiivset peamiselt tugipunktina mõttekujutusele ja tundele. Konkreetne, mida ta kujutab, on veel ainult sümbol — millega pole öeldud, et ta meelelist maailma ei suudaks enam kujutada tabavalt ja elavalt. Ning ta värss on hakanud laulma. „Sonettides“ see vahel liikus pisut raskepäraselt, vaatamata oma puhtusele ja sagedasele ilmekusele. Kuigi autor endale võttis üsna rohkesti vabadusi eriti riimides, jäi nii mõnigi kord puudu voolavuse ja vabaduse, loomulikkuse ja musikaalsuse mulje. Mingisugune harmoonia oli peagu alati saavutatud, kuid sagedasti nähtavate pingutustega. Praegu on ses suhtes toimunud oluline muutus. Värss libiseb kergelt, on veel mitte kergemeelselt, ta võib minna lendu ning jälle aeglustuda, ilma et sealjuures oleks märgata autori juhtivat kätt: värsipurje tuuleks näib olevat meeoleu ja tunne.

Kui meil omal ajal hakati tarvitama irdriime, siis just värsi loomulikkuse ja värske nimel. Kardeti kinnijäämist piiratud riimirepertuaari ning sellest järgnevat monotoonsust, keele vägistamist lõppkõlade välise laitmatuse saavutamiseks. Tegelikult tuleb konstateerida vastupidist: irdriimi tulemuseks on olnud hallus ja ilmetus. See on lödvendanud vormidistsipliini, on viinud hooletule ridade ühtelükkimisele, eriti pärast uuest avastusest tekkinud esimese noorusliku õhina raugemist. Luuletused küll pikenesid, kuid kaotasid tiheduselt. Kangrole pole olnud põhjust ette heita luuletuste venitamist, kuid pole kahtlust, et tema uued, väheste eranditega puhtariimilised värssid on läbistikku nõtkemad kui tema sonetid ning et neis on hoopis rohkem meloodiat. Teda, nagu muide ka Merilaasi ja Sanga, eristab sealjuures Talvikust ja Alverist suhteliselt vähene huvi epigrammaatilise löövuse vastu. Äärjoneed on selged, kuid vähem alla kriipsutatud, diskreetne lüürilisus on üldiselt värvidega tagasihoidlik, punkte ei asetata nii tugevasti, otsad jäävad lahtisemaks, kogu laad on hapram. Iga luuletus on nagu laine, mis möödub ning annab ruumi järgmisele, kuid igal üksikul väreleval iidil ja päikesehelgid või pilvevarjud. Raamat on tervikuna tugevam kui ükski laul omaette, kuid kõiki on vorminud samad loomulikud jõud. Pilvi on rohkem kui päikest, kuid õhku on igal pool.

Raamat algab tsükliga „Röömsad rohulibled“ ja lõpeb sarjaga „Kooluheinad“. Kummaski pealkirjas on looduselähedust — botaanikat (mida leidis nii ohtralt juba sonettides), kuid muidu nad tähistavad läbikäidud tundeskaalat. Siiski ei esine kuski päris-äärmusi. Rөөm on melanhoolne ja nukrus on leplik. Harva leidub selles kogus nii eluküllast, looduse rikkusest joobuvat optimismi nagu „Tuhingus“, harva säärasu pääsmatuõuduse tunnet nagu lõppsarja tiitilluuletuses. Kaduviku mõtteid esineb peagu kõikjal, kuid sellega lepitab veendumus elu edasikestvusest: „Ja kui noorel pilveriunkal / naerab vana kuu, / juba minu hauakünkal / võrsub rөөmus puu“ (lk. 17). Mets, mis oma lopsaka pealetungivusega ähvardab hävitada kodutalu, ei mõju masendavalt, sest selleks antakse meile liiga elavalt näha tema vallutat olemisrөөmu — kuigi mainitakse hunte, on need kirjeldataud vähema mõjuvusega kui hullavad oravad ja toksivad rähnid. Üppumine saab rөөmsalt ergutavaks avanüüriks:

Nii laman endamisi kui lõhkend savinõu,
kuid kuskil pulmalisi on tulvil kitsas õu.

Ja kuskil armuvaevas lööb nurru kirju kass —
ja kõige üle taevas kui pestud piimalass.

(Lk. 59.)

Ei, selle nukruse taga on noorust — selle masendusi, selle ekslemist, selle aimlemisi, selle huvi elu mitmekesise vaatemängu vastu. Küll ei paelu autorit seevõrd inimesed kui loomad, taimed, tuuled, veed, kuid neisse ta on kirglikult kiindunud. Tema eksaltsatsioonid on vaiksed, kuid rikkad. Tüüpiline on tema „Kiidulaulu“ lõpp: „Ma vaikin ja istun tamme all / ja mardikaid tilgub puust“ (lk. 16).

Kogu raamatu tuumana tundub mulle sari „Tuulelaulud“. See on ihalduste, otsingute, aimuste väljendus. Kauguste veetlus ning umbusaldav endassepöördumine, tunne kõige kaduvusest ja tung kõike pandiks panna, piüüd koduse kaldamuuli juurest eemale kirdetaeva mere-taguste lõõmitsuste poole kõlavad siin vaheldamisi, rahutult ja sugestiivselt, üha muutuvates rütmides. Mitmedki neist luuletustest on võluvad ja veatud, näiteks viies, kuues, kaheksas. Kogu sarja lähtekohaks olevat tundekihku väljendab kõige haaravamalt kaheteistkümnes „tuulelaul“. Need värsid ei taotle metalsust, kuid neis on midagi muud — ärevat, voolavat ja lainetavat. Mõnest segametafoorist, mitte väga tarvilikuna tunduvast eksootilisemast joonest, isegi triviaalsusest hoolimata („Kondiitri korvi unustatud kringel“!) on see tsükl üks ilusaimaid meie noorimate luules. See vein ei ole veel täiesti läbi käärinud, kuid see on ehtne vein!

Ei või öelda, et raamatus poleks kahvatumaid kohti, kuid ta ei mõju kuski surnuna ja tema luuletuste suurel enamikul on individuaalsust. See ei tähenda, et paiguti ei märkaks reminiscentse, näiteks „Kooluhointes“ Underi omi, kuid underipärasustegi tarvitamisel seab autori instinkt endale kindla, kangropärase piiri. Seegi luuletus liitub orgaaniliselt muuga. Võib soovida intensiivsuse ja konkreetseuse tõusu (kuigi sagedasti ei tea enam midagi puudu olevat), ent peab tundma rõõmu kõike läbivast individuaalsest vibreerivusest. Selle luule väärtus selgub sellest, et see mitmekordsel lugemisel avaneb intiihsemana, et selle veetlus ei peitu pinnal. Selles on varjul mõndagi kõigest pooleldi avaldunud, mille täielikumat ilmumist ootame autori järgmistelt teostelt.

Heiti Talvik oli juba oma esikkogu ilmumise aegu meie luule individuaalsemaid kujusid — mitte avar, kuid terav ja tihe, mitte lopsakas, kuid lõikav. „Palavikus“ oli veel üsna rohkesti puberteedi meenuvat üleaisa-lõõmist, hoogsat poosi, innukaid žeste, millele ei vastanud täpsalt niisama imposantne elamussisu. Ometigi polnud poosidki võltsid, vaid ainult toonitasid veidi liigselt endast olemasolevaid elamusi, esitasid aplombiga seda, mis oleks diskreetsema väljenduse kaudu pääsenud paremini mõjule. Oli juba leitud oma isikupärane toon, oma pildistik, oma teravalt münditud vorm. Võis pigemini kurta teatud kinnisideid kui isikupärase ilme puudumist. Täiesti selge oli autori kirglik viskumine oma ülesandesse, piüüd mingit ees kangastuvat nägemust vormidesse ja rütmidesse sulgeda, ürgelamuse painajalik ehtsus, tunnete põlevus, mis oli mitmele luuletusele oma märgi nii sügavale sisse vajutanud, et tulemused olid otse klassilised. Rasked neuroosid näisid autorit vaevavat, kuid tema vormiv energia sai neist võitu ja valas painajatest värsimetalli. Tihendamistung oli sealjuures nii suur, et lüüriline sisu suruti kokku epigrammaatilisteks püantideks, mis ei mõjunud kunstlikuna, vaid säilitasid täiel määral lähtekohaks olnud elamuste olemuse.

Käesolevas kogus Talvik on jäänud endale kõigiti truuks, kuid ta on siiski muutunud. Nooruse käärivus on kadunud, kuid energia on jäänud alles. Domineerib nagu ennegi epigrammaatiline rabavus, kuid selle lõõgivõimsus on pigemini suurenenud kui vähenenud. Kinnispilte esineb veel, kuid harvemini. Enda manduvust kurdetakse veel, kuid peamiselt mõnes varasemas luuletuses. Midagi aktiivset, ründavat ja mehhist leidub mitte enam ainult vormimisjõus, vaid ka sisus. On völlahuumorit, on

endapiitsutust, kuid on rohkem „Dies Irae“ süüdistavat paatost. Autori pilk on endisest suuremal määral pöördunud väljapoole, kuigi ta ei ründa detaile, vaid formuleerib põhimõtteid. Kui ta veel vahel kõneleb „vaenlastest“, kelle ees „kõik meie püüded on pilliroog, / mis murdub mannetuna ta jalgu“ (lk. 27), või väidab, et „kui oksalt langend leht / ma triivin igas tuules“ (lk. 9) või et „juba tubaka- ning õllemaigus / on tunda Surma mõrkjat põhipärmi“ (lk. 17), siis ei vasta see sugugi enam raamatust saadavale üldmuljele. Seekord meil pole enam tegemist „palavikuga“, vaid tõesti juba „kohtupäevaga“ — kindlasti osalt iseenda, kuid niisama ilmselt ka teiste üle. Luuletaja on teadlik hetke ajaloolisest tähendusest:

Nii paljud väsivad ja vaovad unne.

Kes nüüd on maas, neid enam koit ei tunne.

Kes nüüd end unustavad kas või hetkeks,
neid enam päev ei vaja rõõmsaks retkeks.

(Lk. 25.)

Ta on sellest teadlik ega taha ise kuuluda tukkujate hulka. Tõsi küll, „kogu poeetkond magab / ümber kustunud lambi“ (lk. 41), kuid tema ise teab, et „kes luua nüüd veel võib idüllil, / naiivne pühak on või narr“ (lk. 41), ning „süvenev tusk“ teda „magada enam ei lase“ (lk. 50). „Too taevast alla tulikoksk, / mis eostaks jahtuvaid maailmu!“ hüüab ta võitlusvalmis ekstaasis: „Elu tuum on trotsis“ (lk. 50).

Sealjuures ta ei jää üldsonade juurde peatuma. Ta teab, mida ta vihkab. Ta ei pea lugu „kultuurist, mis härrasklass kord ajaviiteks rajand“ (lk. 37), sest see kultuur, mida tema hindab, ei ole ajaviiteasi. Kuid niisama vähe sümpaatiat on tal pimedate masside vallalepääsu vastu, keda õhutatatakse väärdetustega, mida „sigib kui mürgiseeni“ (lk. 37): „preisluse pühkmeist haakristlane / iial vastset ei raja Rooma“ (lk. 38). Korrupsioonist on löönud kihkvele „tuuldepuhutute / ja vaimustki vaevatute leegion“ (lk. 39), ja tulemusena ähvardab kaos: „Barbaaride pime matk / pühkis Antiigi...“ (lk. 38). „Kogu võim on sääl praalival puupääl. Sinu koht, laulik, on kaagis või kuu pääl!“ (lk. 36) on situatsiooni kokkuvõtt autori poolt. Siiski jääb igavesi väärtusi, mille valvuriks ja hooldajaks on pandud luuletaja, isegi kui ta end metafooriliselt ütleb „kuu pääl“ elavat. Aegade ärevuses on tarvis valvata uut Lunastajat, kes võib tulla ükskõik millise „päti ja pükstepressija“ näol, on tarvis elementide pimedast raevust vormida stroofe, mis ei ole ainult „saledad“, nagu ühes kohas ütleb autor, vaid mis kuulutavad vaimsuse elamajäämist. Luule olgu teadlik aja ahastavusest ning püüdku seda ületada oma usuga vaimu korraldava jõu olemasollu. „Tõdede vankuval müüril / meelt heita — ning elada siiski“ (lk. 49), ja mitte ainult elada, vaid ka mõtelda ja säilitada sisenägemise distantsi, on luuletaja juhtlausks. Tuleb vaadelda maailma, tuleb jälgida ennast, tuleb erksalt kuulutada iga sisehäält, mis võib-olla võimaldab uute, põhjanevate tõdede leidmist: „Keegi ei tea, / mis tasa meis kõigis tärkvel / taga teadvuse lampiderea... / Olgem ärkvel!“ (lk. 50).

Nagu näeme, on need mõttekäigud kaugel defetismist, passiivsest norguvajumisest ja melanhoolitsemisest. Neis on värskest ja julgust, on meelust, — just seda, mida praegu üldiselt leidub kõige vähem. Päästvat praktilist vormelit, millest poliitik võiks kinni haarata, ei anta siin muidugi mitte, kuid raamatut lugedes saame veendumuse, et isegi meie intelligentseimate vaimude seas leidub neid, kes ei ole jäänud jõuetult longu.

Suurepäraselt karastab sealjuures nende võitlusvärsside mehine lühidus. Meie ametlikud „positiivsuse“ taotlejad on meid enam-vähem kõik tüüdanud laialivalgavusega, millega nad kordavad ajakirjanduslikke lõöksõnu. Nende sültjalt retooritsevad luuletused ei sisenda seetõttu enam vähimatki veendumust. Nad on nagu provintsilehekeste juhtkirjanikud, kes korrutavad ja korrutavad ammuöeldut. Talvik ei mõtlegi

teha liigseid sõnu. Ta ütleb, mis tal öelda, ja paneb punkti. Kui tal paar sõna juba kirja pandust ei tundu täiesti täppi minevat, siis, nagu juhuslikult tean, võib ta nädalate kaupa otsida *le mot propre*'i, enne kui laseb luuletuse avalikkuse ette. Kuid selle eest milline lõpliku saavutuse endastmõistetavus ja ehtsus! Säärane „ahtrus“ on väärtuslikum kui kirjandusliku sõna lamendamine lõpmatu multiplikatsiooni teel.

Eelöeldust peaks olema täiesti selge, et Kangro ja Talviku luulelaadi erinevused on peagu ületamatud. Inspiratsioonilainete mängust ei või Talviku juures olla juttugi. Raske on kujutella teravamaid äärjooni kui temal. Ta laseb endal küll minna selles mõttes, et paneb igasse luuletusse ja värssi kogu oma tarvitada oleva temperamendi ning loovuse, kuid iga pala on midagi täiesti omaette seisvat, kuigi sajad mõtte- ja stiiliniidid seovad teda kõige muuga. Harva suudavad lühimadki luuletused jätta säärast massiivsuse muljet nagu Talvikul. Ning ometigi need värssid lendavad, ometigi väreleb neis autori impulsiivsus. Kogu inimene oma andumuste ning ajenditega elab neis.

Leidub küll leebemaidki toone, vähem kohtumõistjalikke stroofe ja terveid luuletusi, kuigi mitte just rohkesti. Üks viimase aja isikupärasemaid ning usutavaimaid pihtimusi meie keeles on näiteks avaluuletus „Poet“, milles ebausutav on ainult esimene rida: „Ma iial polnud eht“. Saame pildi poeedist, kes end tavalises elus ei tunne kindlana (selles mõttes võivad siiski vastata tõele read: „Kui oksalt langend leht / ma triivin igas tuules“), leides oma tõelise olemuse alles siis, kui vaimsed puhangud saadavad ta õhuvalda päikese lähedale, kus tema „tuhatum / end ruskeks kullaks pleegib“ (lk. 9). Kuid vaimse kulla käibeväärtus on väikene, ning ainult lapse pilk märkab vahel selle ehtsust. Odava žurnalistika börsikurs on võrratult kõrgem.

Leiame vahel ka huumorit, näiteks „Lauliku hommiku“ muigavas eneseiroonias (lk. 19). Kuid veel mõjuvam on ehk moodsalt-apokalyptilise „Surmatantsu“ sünge grotesksus. Väga õnnestunud on siiski ka mõned diskreetsed meeoleoluisandid, näiteks härmaniit-hõbedane „Sügiselaul“ (lk. 35).

Oma uue raamatuga on Talvik maapinnale lähemale tulnud kui „Palavikus“. Ta näeb end keset ümbritsevat reaalsust ning lööb aktiivselt kaasa — kuid tururakja sekka ta ei lähe. Ta püsib ikkagi hoopis kõrgemal, ei tegele hetke piasiasjadega, vaid määrab kaugemaid sihte endale ja samameelsetele. Selle ülesande täitjana ta on sagedasti tõesti inspireeriv. Poeedi väarikusest ta ei kaota kübetki, kuid ta julgeb võtta seisukohta ja teeb seda hoo ja innuga. Tema, nagu tema kaasvõitlejategi selja taga on aastatuhandete parima vaimsuse traditsioone, ning sellest ta on teadlik, olles valmis neid „trügiva Arvu“ kaootilises möllus kaitsma. Ta usub hommiku tulekusse, kuid usub ühtlasi, et selle toob meile ainult julgus, mitte arglemine. Tuleb heita „ööle / raudne kinnas näkku“ (lk. 60). Juba see hoiak ise, kui ta esineb nii energilisena ja veenvana kui siin, on ülimalt hinnatav positiivne väärtus. Võetagu see omaks teistegi poolt!

Ants Oras.

Enn Kippel: *Kui Raudpea tuli*. Romaan Põhjasõjast. Teine raamat. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 349 lk. Hind 4 kr. 60 s.

Enn Kippel on võitnud eesti kirjanduses teatud koha: juba esimese romaaniga „Ahnitsejad“ ta näitas omapärast nägu, veel selgemaks sai see teise romaaniga „Suure nutu ajal“. Suurtes joontes võttes Kippeli kirjjanikunägu ei tiku kaduma teiste hulka halliks laiguks.

Üheks isikupärasemaks jooneks oli Kippelil iroonia ja huumor. Ta vaatles tegelasi ja sündmusi pilkelise nurga all, tundus, et pilkamiseks oli tal tuline õigus. Selle vaatlusmõnu juures ta tihti peale ei hoolinud kõrvalepõigetest, kui aga asi ise pakkus huvi. Need kõrvalekalduvad

liialdused meelitasid lugejatki, kuigi arvustus just siitkandist tegi selgemaid etteheiteid.

Sedapuhku on Kippel püüdnud kõrvalekaldumistest hoiduda ja mõõtu pidada, eriti on seda tunda romaani esimeses osas. Ta on püüdnud mõõtu pidada ka tundetoonilisest küljest ja mitte pilgata: autor on üldiselt oma uues romaanis väärakalt tõsine vastavalt ajaloo suurtele sündmustele ja on märksa literaarsem kui varem.

Ainult ühes kohas on autor andnud oma meeltele voli, nimelt Peeter Suure ja ta vägede kujutamises Narva all, romaani teises osas. Antud pildi järgi kolakas Peeter oleks oma hingeliste omaduste poolest väärinud hüüdnime Pisike ja juba siis oleksid eestlased pidanud tarvitama sõna *tibla*. Venelased oskavad rüüstata, juua, sigadusi teha, märatseda, loomad olla, kuid neil pole mingi primitiivsegi inimese tugevamat vaimuomadust. Pikalt kirjeldatud Narva lahingus rootslased sõdivad küll nälgaja, poriga, sügisvihmaga, kuid lahing venelastega, see on üsna näotu nali. Suurelt Narva lahingult haihtub võitluspinge.

Et Virumaa rüüstajad pilkevitsu saavad, selle vastu ei võiks ju meil kellelgi olla, kuid kahjuks on selle tõttu tugevasti lamestunud ka romaani kandvam osa ise.

Selles osas murdis Kippeli omapärane joon, pilkeline hoiak, läbi, kuid tulemused on kahjuks halvad: pilge on liiga tõgamine, kandvam psühholoogiline põhi on murenenud. Liialdatud tõsidusest muus osas on autor langenud Narva lahingus liialdatud pilkamisse.

Et Kippel loomult pole üksnes pilkaja, näitab romaani lõpposa, kus leidub päris mõnusat huumorit ja ühtlasi ka sügavamalt psühholoogilist koestikku. Laiuse pastor Reiner Brockmann (eesti kirjandusloost tuntud Reiner B. poeg) on kujutatud südamlikult ja hästi — muidugi mitte tõelise ajaloolise isikuna, vaid romaani tegelasena, kusjuures üldasend on ajalooliste andmetega võrreldes tõepärane (vrd. J. Köpp: Laiuse kihelkonna ajalugu). Eriti humoristlik on, kuidas pastori proua tahab kuningale kinkida särke.

Muide, romaani teine osa ei ole mitte tervik omaette, vaid lihtsalt tehniline köide, mis käsitleb Narva lahingut 1700. a. sügisel ja rootslaste talvitamist Laiusel 1701. a. Seepärast rääkides romaani teisest osast tuleb ühtlasi rääkida ka kogu romaanist.

Peale pilkelise joone taltsutamise on Enn Kippel veidi transformeerinud ka oma fabuleerimiskalduvust. „Kui Raudpea tuli“ on ajalisel küll lühike, kuid sündmustikuliselt väga lai, sest rüüstamiste ja lahingute kõrval on sõderiuel pilte ja õige suurel määral eesti talupoja elu, kusjuures talupoega on näidatud võimalikult heas valguses. Et laialdast ja mitmekesist sündmustikku edasi anda, on Kippel tarvitanud esitusviisi, mis on meile hästi tuttav August Jakobsoni romaanest: anda tugevamaid üksikpilte, mis aga intriigiliselt pole üksteisega kuigi lähedalt seotud.

Kippel on oma plaani teostanud üpris mõõdutundega, kuid piltide sugestiivsus pole just tugev. See johtub asjaolust, et autor ei chita mitte eeskätt psühholoogilist koestikku, vaid pakub tugevaid sündmusi. Lugeja kujutlusmeelele antakse küll ainekikku, kuid asjade olemus tõuseb esile hõredasti, pinnaliselt.

Ajalooline romaan ei tarvitse olla ühtlasi ka psühholoogiline romaan. Ometi on suureks väärtuseks, kui ajalooline romaan ka psühholoogiliselt on sisukas ja sugereeriv. Seda ei tarvitse saavutada üksikasjaliste kirjeldustega, motiveerimistega, analüüsidega, kuid tihtipeale väheste, õigesti nähtud detailidega. Kippeli celmises romaanis oli haaravaid, värskaid detaile, käesolevas romaanis ta aga püüab olla liiga teiste kirjanikkude taoline ja antud detailidki on klišeelikud ega heida ümbrusse isikupärastavat mõju.

Eriti nende tegelaste puhul, kes ei ole ise tegude tegijad, vaid passiivses osas, nagu Imbi, seejuures aga moodustavad mitmesugusel viisil romaani tegevustiku sõlmpunkte, eriti nende puhul oleks tarvilik

sügavam psühholoogiline valgustus. Kuid kahjuks ka Imbi siseelu on ainult suurest laastust löödud. Näit. lõpus, kus abielus Imbi kohtab Hennot, peaks psühholoogiline valgustus lähtuma kõigest eelmisest ja mitte ainult kujutama kahe noore inimese viltuläinud armastuse melo-dramaatilist klišeelikku lavastust.

Tugevate sündmuste ruttav esitamine, eriti välist laadi sündmuste juures pikemalt peatumine, psühholoogiliselt suurest laastust loomine ja vähene individualiseerimine, tavalise romaani toetus ja liialdatud kõrvalepõige pilkesse Narva lahingu puhul iseloomustavad Kippeli uut romaani. Kuid kõigest hoolimata romaan vististi leiab lugejaid, sest kõvadel sündmustel ja suurtel isikutel on oma võlu.

Nagu iga teine ajalooline romaan, vajab seegi ajalooteaduslikku kriitikat, aga jäägu see eriülesandeks.

D. Palgi.

K. A. Hindrey: *Sigtuna häving*. Jutustisi. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1937. 428 lk. Hind 4 krooni.

Karl August Hindrey hilist, aga seda lopsakamalt puhkenud viljakust ilukirjanduses tunnistavad tänava sügisel tervenisti kolm mahukat raamatut: romaani „Sündmusteta suvi“ ja reisi- ning suvitusmuljete valimiku „Rännud, rannad etc.“ kõrval veel eesti suurimaid novellikogusid „Sigtuna häving“.

Viimase tublusti rohkem kui neljasajal leheküljel on leidnud aset kaheksa eri jutustust, millest peale niminovelli mitte üheski ei käsitelda ajaloolist ainekku, mida vahest võidaks oodata pealkirja järgi otsustades. Suurem osa Hindrey jutustustest kõneleb olevikust või lähemast minevikust ja nende hulgas omab erilist kohta oma ainekku poolest peale niminovelli veel ainult üks muinasjutuline pala, novell „Linnuteelind“. Kuid see kolme eri harru jooksev ainekuline mitmekesisus ei tee siiski Hindrey novellikogu kaugeltki mitte ebauhtlaseks. Sest mitte ainult Hindrey käsituslaad ei jää alati enam-vähem üheks ning seks-samaks, vaid ka tema mõtteviisile on omane teatud kindel suund ja karakter, mis nähtavasti enam ei muutu ja mis kõigist ta töist läbi joostes neid üksteisele lähendab vahest isegi rohkem, kui see on kasuks värskusele. Tal on mõningad ideed, mille korduvast arendamisest ta kuidagi ei jaks loobuda mõnes uues teoses. Tal on teatud hulk põhitüüpe, mis vähemate muudatustega jälle ja uuesti jälle esinevad mõnes novellis või romaanis. Isegi ta novellide või romaanide olustikuline tagapõhi jääb tihti üheks ning seks-samaks.

Üks K. A. Hindrey põhitüüp on intellektuaalselt väga arenenud, peenenenud närvikavaga meeskangelane, aristokraatlik tüüp, kes kõigist teda ümbritsevaist inimesist on vaimselt ja hingeliselt võrratult üle, kellele õieti peaks kuuluma valitsev, teisi juhtiv osa, kuid kes võitluses robustsemate tüüpidega ometi jääb alla, sest et kõik temas tõrgub selle vastu, et kasustada neidsamu jõhkraid võitlusvahendeid, mida kasustavad teised. Aga see vaimselt ja hingeliselt peenendatud tüüp ei jää Hindrey'l võitluses vähem arenenud ümbritsevate inimestega mitte ainult alla, vaid kaotab seejuures ka osa oma sisemisest väärtusest, mandub mõnevõrra ka ise. Peaaegu kunagi ei pääse Hindrey sellest mööda, et tema õilsale vaimuaristokraadile võitluses madala massi esindajatega midagi poleks külge hakanud, mille pärast ta endale etteheiteid ei peaks tegema.

Jutustuses „Kahevõitlus“ on sääraseks tüübiks jurist Voorelt, kes ebavõrdsete relvadega võideldes on tulpinud, jooma hakanud ja nõnda ikka rohkem kipub kaotama distantsi madalamal asetseva ümbruskonna suhtes. Vastavas suunas analüüsibki Vooreltit tema sõber Neerut. „Te olete hell“, kõneleb viimane, „ja kergesti haavunud ühiskonnast ja tema üksikuist esindajaist. Siis lähete säält ja nende eest ära, teiste sekka,

kus ei ole võistlusteteravust ühes inetute võtetega, kus kõik küsimused on nii lihtsad ja keerlevad õieti vaid selle ümber, kuidas saab harmooniliselt sõber olla sõpradele ja hoolt kanda selle eest, et meeleolu ei vaibuks sõjake puuduse pärast. Seltsimehelikkus selles miniatüürelus asendab puuduvat seltsimehelikkust päriselus. Ja siis olete kõik ühesugused abitud selle päriselu vastu ja jällegi barbaaride orjad, kes peavad paluma ja teenistusvalmid olema.... Kõige kentsakam seejuures ongi, et teie ise seda teate ja fatalistid olete. Ja teate ka, kuidas tahtejõud ikka nõrgemaks läheb ja iga väiksemgi keeld sõbra poolt ei lase lahkuda õigel ajal ega lõpetada, sest see ei oleks ju kameraadlik ja ilus. Ning nii kisub ikka üks teist siilupidi tagasi, kuni puhtfüüsiliselt enam ei jõua ja laostumine täielik on.“

Lugu Vooreltist, kes ebavõrdses võitluses ähvardab hoopis alla käia, illustreerib äärmusvõimalust, mis võib osaks langeda Hindrey õilsahingelisele kangelasele. Aga kui Hindrey kangelast ei peakski ähvardama nii rasked ohud, siis võitluse ta kaotab enamasti ikka ja saab raskete kannatuste osaliseks. Vahest ainult siis pääseks ta sellest, kui talle appi tuleks ühiskondlik korraldus, kui see tüüp algusest peale asetatakse väljapoole võistlust, teistest kõrgemale kas sel teel, et talle majanduslikult soetataks sõltumatu asend, või et ühes majandusliku rippumatussega luuakse tema jaoks veel ka eriline seisuseau. Muidu aga on kannatus peaaegu ikka ja alati selle tüübi pärisosa.

Jutustuses „Noored baltlased“ võidab Müncheneri kunstioopilase Herman Auli sümpaatiad keegi noor neiu, professoritütar, kes on pidanud isa pimedaks jäämise järel ainelise kitsikuse pärast hakkama mudeliks kunstiateljeedes. Aga kui Hindrey õilsahingeline kangelane tunneb kellegi vastu sümpaatiat, siis peab viimane vastutasuks sümpaatia eest suutma olla niisama õilsahingeline kui esimenegi. Ja kui seda ei suudeta, siis ta oleks nagu osa oma paremast minast kaotanud alati, siis ei oleks nagu tegu mitte mingi ajutise meelehärmiga, vaid tõesti kogu olemust haarava traagikaga.

Ka Müncheneri professoritütar ning kunstiateljeede mudel on omal kombel õilis, kuid tema õilsus ei lange ühte Herman Auli omaga. Selles miljöös, kus on liikunud see neiu, ei tähenda veel inimese lõplikku rüvetamist mõni juhuslik pattulangemine. Ja kui professoritütar oma vahetundadest Aulile kõneldes viimase vastu sellega õieti osutab sümpaatiatundeid, usaldust ja õilsust, siis viimane ometi näeb kõiges vaid eba puhtust, mis kaudselt rüvetab teda ennastki, ja reageerib kõigele sellele ägeda nutuhooga.

Jutustuses „Raffi kavatiin“ on õilishingeks advokaat Hans Niitak, kes õnnelik võib olla sel põhjusel, et ta oma õilsuses ei ole nii eraldatud kui paljud teised Hindrey õilishinged. Ta on leidnud endale hingeliselt ja füüsiliselt puhta naise ning isegi paar õilsahingelist sõpra. Aga ka ses olukorras ei ole kaunishing kaitstud kannatuste eest eba puhtuse pärast, sest seda võib tema ellu tuua ju iga juhuslikki kokkupuude välismaailmaga. Mõne võõra õilsusetu mehe käe kas või kogematagi õlale panek naisele, mõne juhusliku külalise meeleline pilk, mille vastu ei ole kaitstud ükski naine, — see ükski juba rüvetab advokaat Niitaki arvates tema naist, perekonda ja teda ennastki. Kõik see rüvetab advokaat Niitaki arvates sellest hoolimata, et ta ise ei suudagi olla täiesti meheks oma naisele, et ta oma aristokraatsuses on arenenud juba nii kaugemale, kus järeלטulijate rida paratamatult juba lõpeb.

Aga Hindrey õilishingeline kangelane on üldistes joontes juba tuttav lugejaile selle kirjaniku teiste raamatute kaudu ja samuti peaksid üldjoontes tuttavad olema ka need ideed, mida Hindrey seob selle tüübiga: hingelise ja füüsilise puhtuse idee, mõte inimeste võrdsusetusest ja vastavalt sellele ka üheõigusluse printsiibi paikapidamusest jne.

Õilishing on seni peaaegu eranditult olnud K. A. Hindrey teoste peategelaseks ja alaväärtusliku massi esindaja on etendanud ainult vas-

tandiks asetatava kõrvaltegelase osa. Käesolevas kogus leidub siiski jutustus, milles õilishinge vastand on peategelaseks. Nii on lugu nimelt jutustuses „Kõrvad“.

Selle jutustuse kohutava välimusega kangelane Eerik Vändrüütel on teinud oma võikast välimusest otsekui mingi vooruse: oma hiigelsuuri kõrvu ja muid füüsilisi iseärasusi ning inetusi, mis niikuinii äratavad kõikide tähelepanu, ta ei hakkagi varjama, vaid armastab neid koguni teiste lõbuks igal ajal ja igal pool demonstreeridagi. Aga Eerik Vändrüütel ei demonstreeri mitte ainult oma füüsilisi puudusi, ta teeb sama ka kõlbeliste puudustega. Eba puhtast perekonnast pärit, ta levitab eba puhtust kõikjal, kuhu ta satub. Kuid ta on oma puudustest siiski teadlik, oma hinge sügavamas sapis vahest kannatabki nende pärast, ja see asjaolu teeb teda mõnevõrra sümpaatsekski. Ning palju rohkem kui temasugused levitavad altpoolt ülespoole mustust need, kes end iga hinna eest püüavad näidata puhtana.

Eerik Vändrüütli kuju on ses kogus Hindrey'1 üks uudsemaid ja huvitavamaid ja kuigi idee, mille autor on kätkenud sellesse kujusse, ei ole päriselt uus, siiski saavutab ka see terava kujuandmise tõttu ometigi tugeva mõju.

Aga kuigi me väljaspool seda jutustust käesolevas Hindrey kogus satume paljule säärasele, mis on kirjaniku varasemaist töist üldjoontes juba tuttav, siiski leidub teiselt poolt kaunis rohkesti ka seda, mis on uudne. Uudset on palju kõigepealt psühholoogilise detaili, olustikuliste ja ideeliste varjundite alal ja juba nende pärast üksi maksab Hindrey'd lugeda.

Oskar Urgart.

A. Antson: Kirg. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 255 lk. Hind 3 kr. 50 s.

„Kirg“ on raamjutustusena antud armulugu austria lennuväelastest. Teose algul annab üks lendureist kaaslasel oma mälestusraamatu sõnadega: „See on ebatavaline romaani... kuid elu on ise veelgi jaburam. Loe ja imesta!“

„Ebatavaline“ on teose lemmiksõnu. Lugu ise on siiski üsna hariplik, selliseid asju tarvitatakse sagedasti — kinos. Noor lennuväe leitnant Stahl armub järsku kapteni võrgutavasse naisesse ja hülgab oma truu mõrsja. See hakkab kiduma ja läheb lõpuks vabasurma. Ahvatlev daam hülgab oma kapteni, rivaalid võitlevad nii maal kui õhus, kapten saab surma. Siis tabab leitnant oma armsama teise mehega ja kirg on möödas. Kõik toimub mõne kuu jooksul.

Kirge ei võeta ses loos psüühilise nähtusena. Ta on mingi „fataalne jõud, meeletu hullustus, saatanlik leek“, mis haarab inimesi koskilt väljastpoolt. Iseloomude psühholoogilisel eritlusel pole ses kohta, need asendavad pruugitud ja iganenud šabloonid. Šablooniline on ka tegelaskonna koostus. Traditsionaalne „brünett daam“ võrgutajana ja kiresüütajana on taas oma kohal. Tema hingestruktuuri kohta esitatakse kaks oletust — selle moodustab „kas patt või süütu, maolikkus või ingellikus, hea või kuri“. Autor ise arvab, et vist mingi segu. Igatahes on ta „ebatavaline naine“, „kuratlikult võrgutav, kuratlikult kütkestav pruun kurat“.

Teise naistegelase, hülgatud mõrsja puhul on ainult üks võimalus — ta on „lihtsameelne laps, abitu laps, kaitset vajav taim — ingellik“. Kaks lendurit on nagu ikka džentlmenid, kui neid piinab „fataalne ja hukutav kirg“.

Muidugi saab ka niisuguste tüüpidega ja sellise sündmustiku raames anda haaravat kujutust võimsast ning tõesti erakordsest kirest. See eel-

dab aga suurt endadistsipliini, et mitte nõrkeda liialdustesse, nõuab tuhandete pisinüansside tabamist ja eelkõige tõelist isikupära.

Kuskil ütleb mina-jutustaja end vaimustatult lugenud Hamsuni „Paani“. „Paani“ mõningais joonis matkida tahab ka „Kirk“. Nagu leitnant Glahn, nii ka leitnant Stahl elab kaunis looduses armastusloo, petub naise truuduses ja veedab hiljem resigneerunult üksildasi päevi, vahelduseks harrastades mängu elu ja surmaga. See tahab olla niisamasugune glahn'lik elukogenud nukrus, millega Stahl vaatab möödunud palanguid. Ent resignatsioon ei talu „Kire“ sõnade liigrohkest, retoorilist vahu-löömist. „Paan“ oleks võidud jätta nimetamata, sest see ainult teravdab kontrasti. Nii psühholoogilist kainust kui loodusilu joobumust asendab „Kires“ šabloon. Rohkeis loodusekirjeldustes ei ainustki isikupärast joont. „Haruldasetore öö“, „haljendav org“, „ehas leegitsevad“ või „kuupaistest ujutatud mäed“; Alpid on nähtud turismi reklaamplakatil. Ja kirk ise? Leitnant Stahl väidab lakkamatult, et see oli „hull, meeletu, metsik, pime, kukutatv, fataalne, saatanlik, erakordne ja ebatavaline“. Ta kirjeldab pikkades lausetes, et see kirk ei anna ennast kirjeldada. Kõik fraasid, mida eales on tarvitatud kire kohta, kuhjatakse siin otsastikk. „... veri kees nagu tuline leek... vilets ori oma kirele... uimane armastusest... veres löi kohisema orkaan. Mu meeled ja veri olid üleni õites. Mõtlesin: Üksainus kord kestab noorus“ (!). Nii lõpmatuseni. Üks kolmandik lauseid on varustatud hüüumärgiga, teine kolmandik küsimärgiga ja ülejäänud peab kuidagi midu väljendama „ebatavalist kire“. Fraasid asendavad psühholoogiat, targutused analüüsi, sõnade-uputus sugestiivsust. See pole „kvintessents romantilisist liialdusist“, vaid õhkamismärkidega vahule klopitud tunderaasuke.

Miks toimub tegevus Austrias? Kas ainult Alpid on kohased raamima selle kire võimsust, kas ainult austria lendurid on küllalt romantilised ta jaoks? Kas tegevuse asetamine eesti lugejale võõrasse miljõesse peab tegema kogu loo ebatavaliseks? Sel võttel pole mingeid tulemusi. Ta ainult tugevdab muljet magedast kinofilmist, mis unub viimase pildi lõppedes, kui teda lõpuni talutaksegi.

Mis õigustab seda teost? Võib-olla asjaolu, et tõlgitava ajaviitekirjanduse hulgas on ka mõningaid selletaolisi? Igatahes on päris kurioosne, et teos, mis koosneb vaid ebaalgupäraseist fraasidest, kuulub rohkesti propageeritud ja reklaamitud algupärandite sarja.

Debora Hint.

M. Pukits: Läti kultuurilugu. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937. 146 lk. Hind 1 kr.

Kui kahe riigi vahel tahetakse arendada tihedat ning püsivat poliitilist koostööd, siis tuleb rööbiti poliitilise koostööga arendada võimalikult laias ulatuses ka kultuurilist koostööd ja edendada võimalikult ulatuslikumalt teineteise kirjanduse, kunsti, üldse vaimse kultuuri tundma-õppimist, samuti tuleb harrastada kultuuritegelaste ja ka laiemate hulka omavahelist läbikäimist, et sellega õppida teineteist paremini tundma ja mõistma. See on üldtunnustatud tõde.

Ei saa öelda, et Eesti ja Läti vahel selline kultuuriline läbikäimine ja vastastikune tundmaõppimine oleks puudunud. Ma ei hakka siin loendada kõiki neid juhtumeid ega alasid, kus see on toimunud. Kuid nimetan näitena ainult seda, et vist ühessegi teise keelde ei ole tõlgitud eesti kirjandust nii ohtralt kui läti keelde. Ka meie monumentaalsemaid romaane A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ on tõlgitud tervena kõige esmalt läti keelde (kuigi teatud lühendustega). Samuti ei ole vist ühegi teise rahva teatrites lavastatud nii rohkesti sellise menuga eesti lavateo-seid kui Lätis. Sama tuleb öelda läti lavateoste (ja kirjanduse üldse) kohta meie juures. Seda on tehtud teadlikult, sest kirjanduse kaudu õpime teist rahvast paremini mõistma ja armastama. Nii ütlebki Tamm-

saare „Tõe ja õiguse“ läतिकeelse tõlke ilmumise puhul tuntud arvustaja V. Cedrin „Daugavas“: „Kõrgesti hinnatav on selle teose ilmumine meie tõlgete keskel, sest Tammsaare „Tõde ja õigus“, haarates eesti rahva vaimu ja elu, näidates uue aja väärtuste otsija sangari palet, teeb meile põhjapoolse naaberrahva palju lähedamaks ja sõbralikumaks.“

Kuid peale kirjanduse peame tundma õppima ka teineteise aja- ja kultuurilugu. Sel alal on küll ära tehtud võrdlemisi vähe. Tõsi, K. Erssi „Briva Estija“ (Vaba Eesti) on ilmunud Lätis juba mitmendas trükis, mis tõendab, et selliste teoste järele on tarvidus ja nende küsimuste vastu tuntakse huvi. Kuid see siiras ja sooja sümpaatiaga kirjutatud raamat annab siiski ainult lünkliku lühiülevaate Eesti ajaloost, kirjandusest, kunstist jne.

Mis puutub sellelaadilistesse eestikeelsetesse teoseisse Läti üle, siis tuleb mainida Alfred Kempe poolt koostatud ja peamiselt turistidele määratud „Illustreeritud juhti läbi Läti“ ja B. Linde jt. poolt toimetatud juba suuremate pretensioonidega „Läti“, mis on seadnud endale ülesandeks aidata teadlikult ja sihikindlalt kaasa meie lõunanaabri ning liitlase igakülgele tundmaõppimisele.

Sellele lisaks on nüüd ilmunud Eesti Kirjanduse Seltsi „Elava Teaduse“ sarjas M. Pukitsa „Läti kultuurilugu“.

Kui B. Linde jt. teos tahab meile tutvustada Lätit rea üksikküsimusi käsitlevate eri artiklite näol (nagu: Läti maa ja rahvas; ajalooline ülevaade; Läti vabadussõda; riiklik korraldus jne.), siis M. Pukitsa „Läti kultuurilugu“ annab pideva arenguloolise ülevaate Läti kirjandusest, kunstist ja muust rahvuskultuurist alates Muinas-Lätist kuni tänapäevani.

Objektiivses ning asjalikus esitusviisis näitab meile autor, kuidas meie lähemad naabrid ja ajaloolised saatuskaaslased on võidelnud sajan- dite jooksul oma rahvusliku olemasolemise, kultuuriliste ja rahvuslik- kude tarviduste, püüete ja paleuste eest. Me näeme, kui võrd ühisel on olnud meie mured ja hädad ja kui võrd sarnased meie rahvuskultuurilised püüded ja paleused ja teedki nende püüete ja paleuste teostamisel.

Autor on asjatundlikult tõmmanud rööpjooni Eesti ja Läti vahel mitmesuguste kultuuriliste ürituste puhul ja märkinud ära vastastiku- seid isiklikegi mõjusid ning eesti ja läti tegelaste omavahelisi kokku- puuteid.

Üksikasjalisemalt on käsiteldud läti rahvuslikku ärkamisaega ja sel- lega seoses Kr. Valdemari tegevust ning „Peterburgas Avize“ ja Riia Läti Seltsi tähtsust.

Ehkki B. Linde jt. „Läti“ ja kõne all olev raamat on koostatud metoodiliselt erinevail printsiibel, ometi on neil sisuliselt palju rööp- jooni. Seepärast oleks ehk võinud minu arvates selles raamatus mõne küsimuse käsitlemata jätta ja selle asemel puudutada pikemalt mõnd teist küsimust või ajajärku, eriti et käesoleval korral on mõni peatükk nii konspektiivne, et kujutab ainult nimede ja teoste loetelu.

On ju selge, et ühest „Elava Teaduse“ numbrist, kuigi suurendatust, ei piisa ühe rahva kultuuriloo igakülgeks käsitluseks. Seepärast oleks esitus oma reljeefsuselt kindlasti aina võitnud, kui üksikuid ajajärke oleks lähemalt iseloomustatud ja tähtsamate kultuurikandjate tegevust ja tähtsust veelgi enam esile tõstetud, seda kõrvalisema tähtsusega nimede, episoodide ja mõne peatüki arvel.

Praegusel kujul aga on teosel see vourus, et ta sisaldab rohkesti ja meile seni tundmatuid andmeid ja nimesid ja on niiviisi nagu elavaks entsüklopeediaks Läti kultuuri arengu ja kultuurielu avalduste kohta.

Puhtpraktilisest seisukohast tänuväärse lisandina tuleb mainida teose lõppu paigutatud võrkeelsete teoste loetelu Läti üle, samuti läti keele õpikute märkimist.

„Läti kultuurilugu“ osutub tänuväärseks käsiraamatuks igauhele, kel tuleb kuidagi kokku puutada või tegemist teha Lätisse puutuvate küsimustega. Lugemiseks aga peab seda soovitama igauhele.

Lõpuks mõningaid pisimärkusi. —

Kas on vajalik ja otstarbekohane tarvitada populaarteaduslikus teoses kahesugust läti ortograafiat — vana ja uut? Puhtteaduslikus teoses on see enesestmõistetav. Käesoleval juhul see tundub ülearusaena, pealegi kui pole suudetud seda konsekventselt läbi viia. Nii kirjutab autor järjekindlalt „Peterburgas A w i s e s“ (pro *Awisēs*), „Latweeschu Awises“ (pro *Latweeschu Awisēs*), „Mahjas Weesis“ (pro *Weeßis*) „Baltijas We h s t n e s i s“ (pro *Wehstneßis*).

Kõik perekonnanimed kirjutatakse aga uue ortograafia järgi, ometi millegipärast Zimse (pro Cimze).

Teine küsimus, millele tahaksin tähelepanu juhtida, on läti perekonnanimede lõpud -s, -š, -is, mida tarvitab ka autor. Minu teada otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond mõni aasta tagasi neid lõppe eesti keeles mitte tarvitada ja seda otsust pole muudetud.

Mul pole ju lõpuks nende lõppude vastu midagi, kuigi arvan isiklikult, et meil oleks praktiliselt kergem neid lõppe mitte tarvitada, sest praegu me kipume neid panema ka sinna, kuhu nad ei sobi, — kuid ses küsimuses peaks valitsema ühtlus. Ja seepärast ma selle küsimuse üles tõstangi. Et see probleem polegi nii kerge, näeme sellestki teosest. Sellistele teenelistele nimedele L ä t i kirjandus- ja kultuuriloos nagu M e r k e l ja S t e n d e r ei sõanda autor s-i otsa panna, arvestades nähtavasti, et nad pole sündinud lätlased. Sealsamas aga A. V e b e r'it, kes on isa ja ema poolt sakslane, nagu autor ise m ä r g i b, austab ta lätilise -s-lõpuga. Kus on siin piir, kes väärrib seda -s-lõppu ja kes mitte?

Kolmas küsimus, mis selle teose puhul esile kerkib, on Läti linnade, jõgede ja teiste kohanimede küsimus.

Autor tarvitab käesolevas raamatus Miitavi, Vindavi, Liibavi (mitte Jelgava, Ventspils, Liepaja), sealsamas aga Aluksne (mitte Marienburg). On selge, et niisuguseid linnu Lätis enam ei ole, neid me ei leia ka Läti kaartidel ja neid ei tea meile juhatada Läti noorem generatsioon, samuti nagu meie keskkoolinoored ei tea, kus asetseb Dorpat või Reval või Wesenberg. Need nimed on läinud ajalukku kui halb mälestus. Kuidas me siis tarvitame ja kirjutame — Režica või Rezekne, Jakobschtadt või Jekabpils, Alt-Schwanenburg või Gulbene, Stockmanshof või Plavini?

Nii palju kui ma tean, tarvitab läti ajakirjandus T a l l i n n, T a r t u, R a k v e r e j n e. (mitte Reval, Dorpat või Jurjev, Wesenberg).

Minu arvates peaksime küll meigi omaks võtma kindla põhimõtte: kirjutada Läti linnade nimesid lätiliselt ning mitte tarvitada endisi saksa- või venepäraseid nimesid. Siis on meil ka kergem järjekindel olla.

K. Aben.

Anthologie des Conteurs Estoniens. Choix fait par le P. E N Club Estonien. Introduction de A Oras, Traductions de B. Vildé. M-me M. Navi-Bovet, R. Birek. Editions du Sagittaire, Paris, 1937. 252 lk. Hind 3 kr.

Keegi keskmine prantslane Pariisist või provintsist, lehitsedes Odéon'i galeriidel, või Gilbert'i juures Boulevard Saint-Michel'il, või Van den Berg'i juures Boulevard Montparnasse'il viimaseid kirjanduslikke uudiseid, võtab kätte tulipunaste kaantega köite, millel on ahvatlev pealkiri: „Anthologie des Conteurs Estoniens“ (Eesti novellikirjanike antoloogia). Lehitsenud seda, jääb ta rabatuks tundmatu kokkukõlaga sõnadest, autorite ja kujuteldud isikute nimedest, ja vallutatud

järsku rännulustist, see koduse eluga kokku kasvanud kirjandushuviline, kelle geograafiatundmine pole väga põhjalik, ulatab oma kahekümnefrangise ja kirjanduslik saak kaenla all, tõttab oma kaminanurka, et ette võtta mugavat reisi kaugele alale, mida ta vaevalt suudab lähemalt kujutella.

Ta pole pettunud, sest raamat, millesse ta süveneb, hingab peaaegu igalt leheküljelt tugevat kodunurga lõhna. Koksi Jaan, Tõramaa, Kõruvälja, neil Montaigne'i, Racine'i või Verlaine'i keele maheda voolavusega harjunud kõrvale pisut karedail kõladel ei puudu iseäraline mõnus veetus. Kuid missugune kujutlust erutav võime juba neis nimedes, mis väljendavad karmi ja mehhist rahvast, mida on vorminud ilmselt palju vähem helde kliima kui Ile de France'i oma. Ta ei nimetaks seda muljet eksootiliseks, sest see sõna on liiga immutatud troopilise valguse ja toretsevalt loiu orientalisimiga. Ta tunneb ära, ilma et oleks seda kunagi tundnud, Põhja, tumeda Läänemere selle raevude ja kibestustega, mida Mäik on maalinnud nii jõuliselt oma sünkhalles toones paletiga novellis „Mereannid“. Mõnulevalt nõjatunud oma haritlastugitooli, võib ta rõõmu tunda kandudes maale, kus üksildased talud on kadunud suurte metsade vahele, maale, mida talv jäätab graniidiks ja kevad moondab poriks, enne kui lõputute päevadega suvi katab ta lopsaka ning helepäise viljaga.

Ja ta leiab seal inimesi, keda kliima ja maapinna mõjud on iseäraliselt karastanud, kelle näojooned on kord karedad nagu sel tubliil sulasel Jaagul „Tiluliluli's“, kord tugevalt isikupärased nagu tol jõhkardil Pärtel Tuuksamil. See on omaette inimmaailm — just seda, mida oodatakse neilt lugemispaladelt, mis kisivad teid välja tavalisest ümbrusest. Kuid me prantslane tunneb end olevat järk-järgult kaasa haaratud, sest välise iseäralisuse all ta tunneb tuksevat tõelist, sügavat ja üldist inimlikkust. Missugune liigutav ja kui inimlikult tõeline on näit. jutustus Pärtel Tuuksamist, kängunud vanapoisist, kes tunneb oma vananevas südames ärkavat isatundeid väikese vallaslapse vastu, kes on tulnud salakaubana ta tallu ja keda ta algul kohtleb vägivaldse sissetungijana! Ja kuidas mitte huvi tunda selle heasüdamliku ja tigea sulase Jaagu vastu, kes on aralt armunud oma perenaisesse, julgemata paotada selleks suud, ja kelle armastuse pärast perenaine hülgab kõige kasulikumad ettepanekud. Kas ta abiellub temaga? Sooviksime seda. Kuid asi on õige ebakindel. Seda olukorda on Kivikas käsitleanud suure taktitunde ja delikaatsusega.

A. Jakobson näitab inimloomust vähem veetlevas valguses, kuid La Rochefoucauld', Balzac'i või Zola lugeja on valmistatud teda maitsma. Ta näitab võimuahnust võidutsevat kuni perekonna siseeluni, heites sama vere osalisi üksteise vastu. Piiblinimelise vana hundi Benjamin'i iseteadlik ning despootlik isavalitsus võitluses saagihimulise kiskjakarjaga, kelle ta ise on sigitanud, kui kõitev on see vaatemäng psühholoogile, kes on tulnud prantsuse klassikute ja modernautorite koolist! Kuid seda sünget pilti mahendab õnneks noorima poja Uugu juba peenunud kuju, mida on vorminud kokkupuude kõrgema kultuuriga ja kelle juures arenumas keskkonnas omandatud kõlbeline tahe on taltsutanud kiskja. Ta põlgab rikastuda oma vendade ja õdede kulul, kasustades kavalust, mida ta isa talle enne surma õpetab. Vennad-hundid on kohal, et oodata vana viimset hingetõmmet ja tormata oma osa kallale jahisaagist. Uugu heidab nende jalge ette nii kaua ihaldatud raha, mille peidukoha isa oli talle avastanud. See ootamatu, senikuulmatu ja selle rassi harjumustele täiesti võõras žest halvab, vähemasti hetkeks, saagiinstinkti ja sunnib taganema algelise vallutusiha selle karakteri autoriteedi ees, mida on kujundanud mõttekool ja ühiskonna kollektiivsed kogemused. See lahenus paljastab autoris kõlbelise optimismi, mida on meeltülendav konstateerida. Muide, kõik need novellid on omamoodi meeltülendavad.

Mõningaid jutustusi elustab ajalooline koloriit, mis on tõsi küll tume, kuid haarav ja õpetlik Lääne-Euroopa lugejale. Metsanurk laseb

muutusterohe episoodi kaudu elustuda sõja punaste vastu. Jants, vaene sulane, keda ta peremees on kohelnud maast madalast koduloomana, kui mitte pahemana, muutunud araks ja viletsaks oma orjuseseisukorras, ei suuda oma orjapsüühist vabaneda ka siis, kui olukorrad seda võimaldaksid. Oma isikuteadvuse halvatus laseb teda aga sõjaolukorras tõusta otse sangarliku julguseni ja surra kangelasena, tõsi küll, isegi teadmata, mille pärast.

Prantsuse lugeja hindaks eriti ajaloolist sümbolismi, mis avaneb novellis, millele J. Semper on leidlikult andnud nimeks „Astrid“. Ta tahaks nimetatud kangelannat ristida Finette'iks kahe põikpea vahel. Seistes häbistuseohus võika perversse valge ohvitseri poolt ja hädaohus langeda punase ohvitseri fanaatilise idealismi ohvriks, see noor naine päästab enda kõige pahemast olukorrast oma külma vere, osavuse, uhkuse ja lõpuks otsusega, mis vabastab teda ta rõhujaist, heites nad omaenda vastastikuse raevu kätte. Hea, agar ja teadlik oma väärtuses, sümboliseerib ta ilmselt noort Eestit, keda ähvardas muserdamine punase revolutsiooni ja valge reaktiooni vahel. See olukord on edasi antud silmapaistva talendi ja dramaatilise jõuga, mis püsib raugematult lõpuni.

Eesti linnade põhjamine veetlus ei eraldu mitte sama kangastusliku jõuga kui maa üldine õhkkond. Nende nägu jääb õige ebamääraseks. Selle vähese geograafia najal, mida prantsuse lugeja tunneb, asetaks ta Vilde poolt jutustatud tänapäeva Casanova seiklused siiski Ida-Euroopasse, s. t. piirkonda, kus on tarvis sangarlust, et näidata end avalikult mõne juuditariaga. On küll tõsi, et antisemitismi piir, mis ammu aega oli stabiliseerunud pisut tahapoole Vislat, on rassilise fanatismi surve all asetunud hiljuti kuni Reinini. See novell lõpeb muide väga liigutatavalt ja kõlbelt väga ülendavalt, sest Casanova kangelaslikkus saab vastutasuks iisraeli tütre piiritu andumuse, kui pärast paljusid eksikäike pimedaks jäänud võrgutaja seisab mahajäetud vanaduse ees. Ustav oma endisele rüütlile, saab Mirjam ta viimseks varjupaigaks ja viimseks naiseks.

Vilde kauni novelli teised jooned tunduvad meie kodanlase silmis võib-olla vähem meeltilendavatena, kui ta on alal hoidnud vanast päritud terved eelarvamused. Ta ei leiaks selles ka midagi spetsiifiliselt eestilist. Ta tunneks Valbas ära George Sand'i veelgi vabanenuma järeltulija, kes on läinud temast kaugemale erootilise ohjeldamatuse teel. Ta armukogemuste paljus, mida õigustab ta naiseinstinkti „süütuks“, on romantilise moraali loomulikuks tulemuseks inimese tungideelu alal. Kui meie „Antoloogiat“ juhtuks lehitsema härra Bergeret¹⁾, siis ta konstateeriks filosoofilise irdumisega, et meie kõige armastatumaile kalduvus-tele soodsad väärsused ei olene kliimast ja juurduvad Emajõe kaldal niisama hõlpsasti kui Seine'i kallastel. Madami ja ta koera lugu, mida Jürna on jutustanud nii elavas huumoritoonis, on samuti neid, mis ei nõua enda nautimiseks täpselt lokaliseeritud raami. Iga lugeja võib asetada seda endale tuttavasse dekoratsiooni.

Üks neist novellidest, mis pole kaugeltki vähim kõitev, asetub välja- poole aja ja ruumi tingimusi. Inimene, puudumata täiesti, on paigutatud siin kulissidesse. Ahv on astunud inimese asemele koera Popi elus, kes pärast paljusid kõhkliki nõustub teda tunnustama isandaks. Kuid usur- paator toob katastroofi: õpetus, mille üle tasub mõelda. See fantastiline olukord, ma arvan, on õige iseloomuline Tuglase vaimulaadile, kus süm- bolistlik kujutusvõime liitub sügava psühholoogilise läbinägelikkusega.

Mida prantsuse haritud lugeja kirjanduslikus teoses otsib, on mui- dugi talent. Ses suhtes leiab ta ses kogus rikkalikku toitu, sest iga autor esineb siin niihästi temperamendilt kui maailmanägemiselt õige isiku- pärase andega. Mitmekesisus on selle raamatu üks meeldivaid omadusi. Oleks üleaarne ohverdada siinkohal professorite maaniale jagada hin-

1) Anatole France'i teisik ta romaanides.

nangupunkte. Kas aga on originaalsed väärtused pääsenud täielikult tõlkeisse? Ma ei julgeks seda kinnitada. Kõik omadused, mis olenevad lähedalt kõlast, grammatilisest struktuurist, puht-eestipäraseist ütlemisviisidest, on pidanud paratamatult taluma muudatusi. Tõlkimine tähendab vastete leidmist. Seda on siin püütud. Kuid just see on suur kunst. Igaihel ei õnnestu see esimese võttega. See harjutusala on tulusamaid vaimse interpretatsiooni töös ja üks eeldusi rahvaste vastastikuse mõistmise arendamiseks. Olen veendunud, et prantsuse publik oskab hinnata nende hoolt, kes on avanud talle vaateala seni peaaegu tundmatusse eesti kirjanduse aeda. A. Orase nii sisukas sissejuhatus on talle väärtuslikuks teejuhiks. Sellest eraldub mulje suurepärasest vaimsest vitaalsusest, mis on täis tulevikutootusi.

Eesti kirjandus on õigustatud taotlema ülemaailmset tutvust. See on kahtlemata raske vallutus, mida ei maksa enda eest varjata. Kuid see on igalt vaatekohalt soovitatav vallutus ja tulu toov igale inimesele, kes loeb. Kuid see on ka kindlasti võimalik vallutus igaihe silmis, kes on võinud tähele panna noore eesti rahva vaimset energiat. Minu kui prantslase soov on, et keel, milles on kirjutanud Racine, Voltaire, Hugo, Flaubert ja Anatole France, saaks selle poliitilise ja vaimse iseseisvuse uuesti kätte võitnud rahva kirjandusliku geeniuse eelistatumaks vahemeheks.

L. Rudrauf.